

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра перекладу

«Допущена до захисту»

В.о. завідувача кафедри

Анжеліка СОЛОДКА

«28» листопада 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему:

«Когнітивні аспекти розвитку та функціонування англійської термінології»

Виконав: студент групи 6729м

Дмитро МОЛОДИК

Керівник роботи: к.п.н., доцент

Тетяна МОРОЗ

Миколаїв – 2025р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА
Філологічний факультет

Кафедра перекладу

Спеціальність 035.041 Філологія. Германські мови і літератури (переклад включно),
перша – англійська

Галузі знань 03 Гуманітарні науки

Освітня програма ПЕРЕКЛАД

Другого (магістерського) рівня вищої освіти

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої програми
Анжеліка СОЛОДКА

«28» листопада 2025р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

студенту Молодик Дмитру Віталійовичу

(Прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «Когнітивні аспекти розвитку та функціонування англійської термінології»

Керівник роботи: Мороз Тетяна Олександрівна

Затверджені наказом ректора № 1158-УЧ від 1.10.2025

2. Термін подання роботи: 1.11.2025 р.

3. Вихідні дані по роботі: дослідити когнітивні аспекти розвитку та функціонування англійської термінології.

4. Перелік питань, що підлягають розробці (найменування розділів)

1. Теоретичні засади розвитку та функціонування англійської термінології;

2. Дослідження функціонування та особливостей перекладу термінів у когнітивному аспекті.

5. Перелік презентаційних матеріалів: презентаційний файл.

6. Консультанти розділів роботи: немає

7. Дата видачі завдання 15.09.2024 р

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Номер	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір і теми випускної кваліфікаційної роботи, укладання бібліографії за обраною темою; опрацювання наукової і навчальної літератури за обраною темою	до 1.10.2024 р.	Виконано
2.	Укладання плану-проспекту роботи.	до 5.10.2024 р.	Виконано
3.	Збирання, аналіз, систематизація фактичного матеріалу до досліджуваної теми	до 31.10.2024 р.	Виконано
4.	Написання тексту «Вступу»	до 10.11.2024 р.	Виконано
5.	Написання тексту 1 розділу	до 1.02.2025 р.	Виконано
6.	Написання тексту 2 розділу	до 1.05.2025 р.	Виконано
8.	Подання чернетки повного тексту роботи керівникові. Доопрацювання тексту роботи згідно з зауваженнями керівника	до 1.06.2025 р.	Виконано
9.	Попередній захист випускної кваліфікаційної роботи	1.10.2025 р.	Виконано

10.	Доопрацювання повного тексту, подання оформленої за чинними вимогами випускної кваліфікаційної роботи на кафедру перекладу	20.10.2025 р.	Виконано
11.	Отримання відгуку керівника	10.11.2025 р.	Виконано
12.	Отримання рецензії	10.11.2025 р.	Виконано
13.	Подання повного пакету документів, що супроводжують кваліфікаційну роботу	1.11.2025 р.	Виконано
14.	Отримання допуску випускної кваліфікаційної роботи до захисту	28.11.2025 р.	Виконано

Студент

Молодик Дмитро Віталійович

Керівник роботи

Мороз Тетяна Олександрівна

Анотація.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню когнітивних аспектів розвитку та функціонування терміносистем англійської мови та визначенню стратегій перекладу термінів професійних мов спілкування. У роботі розглянуто теоретичні дослідження з проблеми когнітивного аналізу термінів. Вивчено питання багатозначності термінів. Встановлено шляхи розвитку галузевих терміносистем англійської мови. Описано стратегії перекладу термінів на основі когнітивного підходу. Здійснено семантико-когнітивне дослідження термінологічних одиниць різних галузей науки та техніки.

Ключові слова: когнітивний аспект, терміносистема, терміни професійних мов, когнітивний аналіз, багатозначність термінів, стратегії перекладу термінів.

Abstract.

The qualification work is devoted to the study of cognitive aspects of the development and functioning of the terminological systems of the English language and the definition of translation strategies for terms of professional languages of communication. The work considers theoretical research on the problem of cognitive analysis of terms. The issue of the ambiguity of terms is studied. The ways of development of industry terminological systems of the English language are established. Strategies for translating terms based on the cognitive approach are described. A semantic-cognitive study of terminological units of various branches of science and technology is carried out.

Keywords: cognitive aspect, terminological system, terms of professional languages, cognitive analysis, ambiguity of terms, strategies for translation of terms.

ЗМІСТ

ВСТУП	.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....		10
1.1.	Когнітивні аспекти дослідження термінів	
1.2.	Типологія багатозначності термінів	
1.3.	Шляхи розвитку терміносистем сучасної англійської мови	
	Висновки до першого розділу	
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ У КОГНІТИВНОМУ АСПЕКТІ.....		40
2.1.	Перекладацькі стратегії та умови адекватного перекладу термінів	
2.2.	Семантико-когнітивне дослідження концепту-терміну «crime»	
2.3.	Категоріальний аналіз термінологічного кластера «комп'ютерна вірусологія»	
	Висновки до другого розділу	
ВИСНОВКИ	.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	.....	76
SUMMARY	.....	86

ВСТУП

Актуальність кваліфікаційної роботи. Інтерес сучасних спеціалістів до вивчення професійних мов виникає не лише у рамках лінгвістичної науки. Він також викликаний зростаючим потребами професійної комунікації на основі міждисциплінарності знань, коли виникає проблема гармонізації міжмовних факторів та одночасно з'являється необхідність стандартизації певних пластів професійної мови для успішного процесу професійного спілкування фахівців, які говорять різними мовами.

Сьогодні вектор досліджень спрямовано на вивчення галузевих терміносистем, які залишаються недостатньо вивченими, зокрема, це стосується проблематики їхнього формування, розвитку та систематизації.

Особливості та основні поняття професійних мов, становлення терміносистем та науково-технічного перекладу, викладені в дослідженнях вітчизняних вчених, серед яких можна виділити праці таких лінгвістів та перекладачів як О. Бурда-Лассен, С. Запольських, Є. Мовчун та інші.

Ідеї когнітивної лінгвістики змінили ракурс термінознавчих досліджень, поставивши до центру уваги внутрішню природу терміну. Сьогодні термін розглядається як одиниця, що має зв'язок із професійною комунікацією, галузевими знаннями та професійною діяльністю.

Сучасні зарубіжні дослідники (Т. Кабре, Т. Пікхала, П. Фабер та ін.), вивчаючи функціонування термінів у певних професійних мовах, дедалі частіше інтегрують положення когнітивної лінгвістики та психології у своїх наукових працях.

Метою кваліфікаційної роботи є студіювання когнітивних аспектів розвитку та функціонування терміносистем англійської мови та визначення стратегій перекладу термінів професійних мов спілкування.

Відповідно до мети завданнями кваліфікаційної роботи є:

1. Розглянути теоретичні дослідження з проблеми когнітивного аналізу термінів.
2. Вивчити питання багатозначності термінів.

3. Встановити шляхи розвитку галузевих терміносистем англійської мови.
4. Описати стратегії перекладу термінів на основі когнітивного підходу.
5. Здійснити семантико-когнітивне дослідження термінологічних одиниць різних галузей науки та техніки.

Об'єктом дослідження є англійська термінологія.

Предмет дослідження – когнітивні аспекти розвитку та функціонування англійської термінології.

Матеріалом дослідження слугували словники, енциклопедії (Українсько-англійський технічний словник, Collins Discovery Encyclopedia, Merriam Webster Dictionary, Cambridge Dictionary, Oxford Learner's Dictionary) та Інтернет ресурси.

Методи дослідження. Методологія дослідження включає: визначення критеріїв відбору матеріалу, яким належать жанрові та когнітивні характеристики; лінгвокогнітивний та перекладацький аналіз із висновком матриці концептів як основи тематичного глосарію; якісний та кількісний аналіз результатів дослідження.

Теоретична значущість дослідження. Враховуючи актуальність дослідження, що відображає інтенсивний розвиток та функціонування терміносистем англійської мови, представлена інформація з іноземних і українських джерел у теоретичному аспекті. Лінгвокогнітивний аналіз термінів є релевантним методом для укладання тематичних вузькоспеціалізованих словників.

Практична значимість кваліфікаційної роботи. Матеріали дослідження можуть використовуватися у процесі викладання теоретичних курсів для підготовки перекладачів.

Апробація результатів дослідження. За матеріалами дослідження опубліковано тези у збірнику матеріалів XI Міжнародної наукової інтернет-конференції «Тенденції розвитку філологічної освіти у контексті інтеграції у європейський простір» (24-25 квітня 2025 р.) та збірнику матеріалів XXI

Всеукраїнської науково-методичної конференції студентів і молодих науковців «Прикладна лінгвістика -2025: проблеми та рішення» (15-16 травня, 2025 р.).

Структура роботи складається з двох розділів, висновків, самері, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

1.1. Когнітивні аспекти дослідження термінів

Спеціальна лексика – це сукупність лексичних одиниць (в першу чергу, термінів) спеціальних областей знання, що утворює особливий пласт лексики, та найлегше піддається свідомому регулюванню та впорядкуванню. Спеціальна лексика становить понад 90% нових слів, що з'являються у сучасних розвинутих мовах. Вдалі терміни сприяють розвитку науки, а невдалі можуть гальмувати розвиток наукових знань [29, с.183].

Історія досліджень спеціальної лексики налічує вже понад століття. Багато дискусійних питань термінознавства на даний момент успішно вирішено [35; 43; 61].

Протягом останнього десятиліття змінюється ракурс наукового аналізу терміну, що зумовлено досягненнями сучасного мовознавства та потребами інформаційного суспільства.

В результаті розвитку та спеціалізації термінознавчих досліджень, у самостійні напрямки виділилися наступні: типологічне термінознавство, семасіологічне, ономасіологічне, порівняльне, функціональне, історичне, когнітивне термінознавство, термінографія, термінознавча теорія тексту тощо [24, с. 49].

Когнітивні аспекти лінгвістичного дослідження становлять великий інтерес для термінознавства, оскільки термінологія має найтісніший зв'язок з розумовими процесами. Особливості когнітивного підходу у вивченні термінології пов'язані з тим, що поява та використання терміну спирається переважно на раціональне мислення. Своєрідність когнітивної суті терміну характеризується поняттями та уявленнями щодо системності терміну [21, с.8].

Когнітивне термінознавство, досліджуючи роль термінів у науковому пізнанні та мисленні, використовує досягнення та методи когнітивної лінгвістики, зокрема когнітивної семантики. На сучасному етапі когнітивний напрямок в українському термінознавстві розвивають такі вчені, як О. Бурда-Лассен, С. Запольських, Є. Мовчун [9; 20; 39].

З'являються роботи, в яких розглядається лексико-семантичне уявлення концептів у різних мовах, а також психолінгвістичні, етнолінгвістичні, лінгвокультурологічні та антрополінгвістичні дослідження. Особливості формування термінології розглядаються на тлі національного наповнення різних семантичних полів, лексико-семантичних груп та областей [26, с. 288].

Міждисциплінарні дослідження є характерною рисою сучасної науки. Щодо когнітивної науки, то її можна визначити як науку, орієнтовану на всебічне вивчення людського інтелекту та пов'язаних з ним феноменів, науку про загальні принципи, що керують ментальними процесами [48; 89].

Когнітивна лінгвістика є частиною міждисциплінарної парадигми когнітивної науки. У центрі уваги лінгвістів-когнітивістів знаходиться мова як загальний когнітивний механізм. Когнітивною лінгвістикою досліджуються процеси засвоєння, накопичення та використання інформації як окремим індивідумом, так і соціумом загалом [15, с. 32].

Зазначимо, що сучасна когнітивна лінгвістика розглядає мову як когнітивну діяльність, що базується на таких здібностях людини, як сприйняття та категоризація [46].

Когнітивний підхід до дослідження терміну як інструменту пізнання виявляє нові підходи до визначення понять «термін» і «терміносистема». Проблема співвідношення між словом і терміном тривалий час залишалася однією з найважливіших у термінознавстві.

Згідно з класичним визначенням термінознавства, термін (від лат. *terminus* – *межа*) – це слово чи словосполучення, що означає поняття спеціальної галузі чи діяльності. Термін входить в загальну лексичну систему

мови, але лише за допомогою конкретної термінологічної системи (термінології) [34].

Під терміном розуміють оперативну, змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, картини світу зображеної в людській психіці [44, с.220].

Слово – це основна структурно-семантична одиниця мови, що служить для іменування предметів та їх властивостей, явищ, відносин дійсності, що має сукупність семантичних, фонетичних та граматичних ознак, специфічних для кожної окремої мови [27, с. 143].

З традиційної точки зору, для того, щоб розмежувати термін і слово, термінознавцями виділено певний набір лінгвістичних ознак терміну. За словами М. Кізіль, до них включаються номінативність, наявність дефініції, точність значення, контекстуальна незалежність, стійкість та відтворюваність у мові, стилістична нейтральність, конвенційний та цілеспрямований характер появи у мовленні [29, с. 183].

У парадигмі когнітивного термінознавства термін розуміється як інформаційно-когнітивна структура, що акумулює спеціальні знання, необхідні у процесі наукової комунікації та професійно-наукової діяльності [29, с. 184].

О. Южакова вважає, що термін – це основна одиниця науки, спеціальних галузей знань і сфер діяльності людини, яка покликана номінувати об'єкти і процеси і одночасно слугує засобом пізнання навколишнього світу [62, с. 61]

Термін, за словами Т. Стасюк, стає інструментом пізнання, закріплюючи отриману інформацію у своєму змісті. Він дає можливість узагальнювати наукові знання, множити знання та передавати їх наступним поколінням [49, с. 65].

Терміни є елементарними когнітивно-інформаційними моделями, які несуть у собі інформацію про даний об'єкт або явище [49, с. 68].

В залежності від вживання терміни поділяються на загальні, специфічні і професійні. За структурою вони розрізняються на прості терміни, що

складаються з одного слова, і термінологічні словосполучення, які, в свою чергу, можуть бути розкладними і нерозкладними [57; 86].

Різниця між словом та терміном об'єктивно обумовлена тим, що вони відображають явища різних рівнів мисленнєвої діяльності – наукове мислення та побутове оперування уявленнями [49, с. 69].

Існує багато визначень терміну, і розуміння терміну як слова або словосполучення, пов'язаного з поняттям, що належить до будь-якої галузі знань або професійної діяльності. Так, професійне вживання термінологічних одиниць вважається критерієм термінологічності [88].

Відповідно до когнітивного підходу передбачається зміщення центру уваги дослідників з терміну на побудову концептуальних каркасів наукових теорій та їхньої термінологічної маніфестації [88].

Оскільки система наукових понять відображає структуру знання про об'єкт та способи його опису, а система термінів корелює з системою понять, висловлюючи структуру знання, видається справедливою думка ряду лінгвістів про те, що ключ до вирішення когнітивного питання про термін лежить у моделюванні максимально повної структури конкретного наукового знання [4].

Термінознавці-когнітивісти наголошують на співвіднесенні мовних структур із структурами знання. Саме мові вони відводять ключову роль у пізнанні навколишньої дійсності та формуванні нових термінів. Численні міждисциплінарні дослідження дають вагомі підстави вважати, що мислення людей пройшло еволюційний шлях зміни домінуючих когнітивних типів мислення: від просторово-образного до знакового і символічного [50, с. 32].

Структура знання – це, перш за все, сукупність концептів, об'єднаних певною ієрархією та об'єктивованих у терміні [33].

Таким чином, у сучасних дослідженнях термінологічні одиниці та термінологічні системи розглядаються у зв'язку з концептами наукових теорій та специфікою предметно-понятійних галузей знання.

Термінологічні ієрархії, як і концептуальні, виникають під впливом наукової систематики, яка, своєю чергою, є проявом універсальної категорії «загальне-конкретне». Оскільки класи об'єктів, між якими встановлюються логічні ієрархічні зв'язки, існують та вивчаються в системі, то й назви цих об'єктів пов'язані між собою семантично. Отже, семантичні гіпер-гіпонімічні парадигми обумовлені екстралінгвістичними факторами і є дзеркальним відображенням об'єктивно існуючої на даний момент наукової систематики [76, с. 131].

Можливість і необхідність фіксувати понятійну ієрархічну супідрядність за допомогою особливих словотворчих засобів, що несуть відповідну термінологічну інформацію, найвиразніше проявляються у сфері термінології. Відносини підпорядкування, що фіксуються мовними засобами, найбільш типові для найнижчих щаблів ієрархії [55, с. 202].

Для розгляду всіх елементів змістовної структури термінологічних одиниць різного ступеня складності необхідно використовувати лінгвістичні, семіотичні та термінознавчі методи аналізу. В. Іващенко вважає, що слід говорити не просто про семантику, а про змістовну структуру терміну, тому що у цьому випадку має місце комплексне явище, яке включає значення терміну та зміст терміну [25, с. 52].

Науковці вважають правомірним говорити про концептуальну структуру терміну, оскільки моделювання концептів будується на аналізі семантики мовних засобів, що об'єктивують цей концепт [63, с. 275].

Уніфікація моделей терміноелементів засвідчує впорядкованість наявних термінів та уможливлює прогнозування появи нових незалежних термінів в термінології. Значення досліджуваної терміносистеми пов'язано з виявленням її зв'язків з літературною мовою, загальнонауковою, професійною та іншими термінологічними системами, а також активним застосуванням їх у нефаховій галузі [63].

Вивчення термінології в рамках когнітивної лінгвістики передбачає побудову концептуальної моделі даної галузі знання та визначення

взаємозв'язку між структурами знання та мовними формами. У рамках когнітивізму механізми людської свідомості досліджуються через мовні явища, а принципи дослідження базуються на інтегруванні ономазіологічного підходу (від слова, номінативної одиниці до думки, концепту) з когнітивним (від думки, концепту, до слова номінативної одиниці) [63].

З погляду когнітивного підходу, на думку Ю. Попович та В. Бялик, науковий тип пізнання не зводиться виключно до раціонального мислення, основу якого складає логічне міркування. Будучи продуктом когнітивної еволюції людини, наукове пізнання не є якоюсь абсолютно непереборною гранню, що вирізняє пізнання повсякденного, але використовує ті самі механізми і розумові стратегії [45, с.207].

Як було зазначено вище, у рамках когнітивного підходу термін розглядається як вербалізований результат професійного мислення, оскільки в мові об'єктивуються результати пізнавальної діяльності людей.

Своєрідність термінологічних одиниць, що висвітлюється в когнітивному ключі, призводить до аналізу таких феноменів у галузевих термінологіях як конотативні аспекти семантики, емотивність, експресивність, оцінність термінів, оцінна градація [67, с. 171].

Таким чином, ракурс вивчення терміну змінюється, він розглядається як динамічна одиниця та продукт когнітивної еволюції людини.

Основні напрями роботи зарубіжних науковців у рамках когнітивного підходу до термінології визначається наступними спрямуваннями вивчення термінів: соціотермінознавство, комунікативний, соціокогнітивний та фреймовий напрямки досліджень.

Соціотермінознавчий напрямок. Соціотермінологи намагаються відновити соціальні аспекти та багатство мови в термінології, застосовуючи методи соціолінгвістики, соціології, когнітивної семантики та принципи мовної політики. Вони вважають, що крім термінів, концептів та концептуальних систем в термінологічних дослідженнях слід брати до уваги

людину, людський фактор, а також сприйняття, поширення та реформування термінології (П.Фабер) [77].

Комунікативний напрямок. Комунікативна теорія термінології розглядає складність лексичних одиниць спеціальних мов з точки зору соціальних, лінгвістичних та когнітивних аспектів. Т. Кабре просуває ідею про те, що нова теорія термінології має забезпечити методологічні основи для вивчення термінологічних одиниць. Для цього спочатку важливо враховувати два припущення. Термінологія є областю знання, комплексом практичних потреб та комплексом практичних заходів щодо вирішення даних потреб. По-друге, вона підкреслює, що одиниці спеціальних мов мають багатовимірність і включають когнітивний, лінгвістичний й соціокомунікативні компоненти. Вони є одночасно одиницями знання, одиницями мови та одиницями комунікації. Вивчення термінологічних одиниць має включати опис термінів, опис концептів і ситуативний компонент [77].

Дослідження термінологічних одиниць з комунікативних позицій враховує набір умов, що походить зі специфіки області знання, концептуальної структури, лексичної та синтаксичної структур, валентності, комунікативного контексту, включає когнітивний, лінгвістичний та комунікативні компоненти, що відкривають для дослідників відповідні підходи, які можуть бути використані при вивченні термінології.

Тому, у комунікативному термінознавстві слід розглядати концептуальні взаємини, термінологічну варіативність, принципи вилучення термінологічних одиниць з контекстів, приклади різних лінгвістичних моделей.

Соціокогнітивний напрямок. Когнітивні теорії терміну фокусуються на розгляді термінів у текстах та мовленні, та роблять спроби інтегрувати теоретичні передумови з психології та когнітивної лінгвістики щодо категоріальних структур та описів концептів (Р.Таммерман). У сферу термінознавчих досліджень запроваджуються наступні аспекти: концептуалізація та категоризація, номінація, метафоричні моделі,

діахронічне дослідження категорій. Соціокогнітивний напрямок робить акцент на концептуальній організації та фокусується на категоріальній структурі в аспекті підходів когнітивної лінгвістики. Категоріям приписується прототипова структура, а концептуальні репрезентації спочатку набувають форми когнітивних моделей. Характерної відмінністю соціокогнітивного підходу є розгляд полісемії та синонімії на противагу моносемії, а також діахронічний та історичний вимір термінів на противагу синхронії [88].

Фреймовий напрямок. Фреймовий напрямок експлікує потенційну семантичну та синтаксичну поведінку одиниць спеціальних мов. Комбінаторний потенціал термінів, а також їх концептуальні відношення з іншими термінами підлягають вивченню для справжнього розуміння термінологічної семантики. Фреймовий принцип дозволяє створювати шаблони, що застосовуються для структурування інформації в базах даних електронних словників, а також організації вертикальних, горизонтальних та прототипічних взаємозв'язків між концептами. При цьому сильний логічний акцент робиться на визначенні термінів, оскільки вони розглядаються як мінімальні репрезентації спеціального знання [76; 77].

Таким чином, фреймовий напрямок має прикладний лексикографічний та інформаційний характер і використовується у зв'язку з розвитком корпусних даних.

З появою когнітивної науки акцент досліджень зміщується від класичної однозначності терміну до багатозначності, і, отже, можна говорити про те, що терміни мають похідні значення, пов'язані з метафорами, метонімією терміну, відсутністю у його значенні емоційності та експресивності. Вимога класичної теорії терміну про стилістичну нейтральність термінологічних одиниць, це – вимога про відсутність у них експресії та емоційних конотацій вступає в суперечність з ідеєю про те, що у термінів усіх терміносистем можуть бути конотативні значення (емоційність, образність, експресивність), визначені семи, емоційність та експресивність, що характерно насамперед для метафоричного утворення терміну.

Зарубіжними дослідниками метафоричні вирази розглядаються у новому ключі. Дж. Лакофф та М. Джонсон розробили теорію концептуальної метафори як базового когнітивного процесу, М. Тернер та Ж. Факоньє розглядали теорію концептуальної інтеграції [79; 82].

На думку Дж. Лакофф, метафора – це основний механізм, за допомогою якого як усвідомлюються абстрактні концепти, так і створюється можливість абстрактної думки [82].

Отже, метафора дає ключ до розуміння основ мислення та створення образу світу, будучи ефективним евристичним прийомом у науковому пізнанні, а також механізмом наукової творчості.

Дж. Лакофф розглядає терміни з погляду метафоризації як когнітивної моделі терміноутворення, оскільки метафорі належить провідна роль концептуалізації дійсності людиною. Відповідно, одним із найпоширеніших видів концептуалізації навколишнього світу – концептуальна метафора, не тільки бере участь у субкатегоризації понять, а й забезпечує акумуляцію знань як окремої людини, так і соціуму. Головний принцип такої категоризації зводиться до того, що складні ментальні простори співвідносяться через метафору з більш простими і конкретними спостереженнями [82].

Оскільки одна з основних когнітивних і прагматичних функцій метафори полягає в тому, щоб сприяти становленню концепту у свідомості, його формуванню та проясненню (власне пізнавальна, когнітивна функція метафори), то саме у процесах термінологічної номінації існує необхідність асоціювання ознак поняття з різних ліній аналогії. Дуже часто лише метафоричний термін здатний передати суть явища або об'єкту, що не мають своєї усталеної назви. У рамках когнітивного термінознавства розгляд метафоричного утворення терміну, таким чином, є виключно перспективним напрямом, особливо для термінології гуманітарних дисциплін [79].

У метафорах міститься такий обсяг інформації, що дозволяє виконувати терміну свою функцію. З погляду теорії інформації, якщо якийсь несподіваний

елемент може бути вбудований у систему, не порушуючи її законів, він здатний різко підвищити її інформаційну ємність [82].

Дослідники наголошують, що потрібно вивчати терміни, утворені шляхом їх метафоричного утворення, в руслі когнітивно-інформаційної природи самого терміну. З їхніх позицій, термін є особливою когнітивною та інформаційною структурою, в якій акумулюється виражене в конкретній мовленнєвій формі професійно-наукового знання, накопиченого людством за весь період його існування [55].

Отже, вивчення терміносистем із залученням методів когнітивного аналізу та побудовою конкретних когнітивних моделей дозволяє глибше розглядати процеси їх формування та функціонування.

1.2. Вивчення типології багатозначності термінів

При вивченні семантики термінів необхідно брати до уваги як досягнення класичного етапу розвитку термінознавства, так і розробки сучасної когнітивістики.

Для класичного термінознавства, полісемія є недоліком галузевих термінологій, який підлягає усуненню в ході термінологічної роботи з уніфікацією термінів. Більшість вчених схильні вважати, що багатозначність створює неточність значення терміну та ускладнює професійне спілкування спеціалістів [42].

У сучасних терміносистемах багатозначні терміни не є рідкістю. Якщо брати до уваги велику кількість функціонуючих у текстах багатозначних термінів, значення яких відображено у тлумачних термінологічних словниках, слід визнати, що багатозначність не є аномалією та випадковістю в термінології, а очевидно виконує необхідні функції в терміносистемах. Проте вважається, що провідна тенденція в термінології – це тяжіння до однозначності [60].

Що стосується термінологічної лексики, то слід пам'ятати, що однозначність – це не констатуюча властивість терміну, а вимога, яка до нього пред'являється на даному етапі розвитку термінознавства. Довгий час вважалося, що багатозначна одиниця не має належної термінологічності і не має права на визнання термінологічного статусу. Концепція полісемії термінів поділяється далеко не всіма дослідниками, тому саме багатозначність термінів приваблює сучасних вчених [58].

По-перше, багатозначність як лінгвістичне явище і концептуальна неоднорідність значення терміну (так звана «авторська багатозначність»), часто буває пов'язана з різницею в науковій інтерпретації одного і того ж явища. Сама природа гуманітарних дисциплін, боротьба наукових шкіл та напрямів створює передумови для існування конкуренції наукових концепцій і підходів і, відповідно, багатозначності термінів [28].

По-друге, для термінів існує принципова можливість наповнюватися різним змістом, який відрізняє термін від загальноновживаного слова, значення якого обмежено узусом у даному колективі та реалізується у певних моделях контекстів. Для терміну узусальною є саме концептуальна багатозначність. Різноманітні змістовної інтерпретації термінів пояснюються вченими на основі дійсної складності термінологічних одиниць та недостатнім ступенем розвитку предметної області, розпливчатістю наукових ідей або тривалістю процесу пізнання дійсності [28].

По-третє, одна із причин багатозначності термінів криється також у механізмах утворення термінів. При семантичному способі утворення термін користується словом або словосполученням мови і надає йому нового сенсу. Це тісно пов'язано з багатозначністю цього слова та існуванням його похідних значень. Терміни, утворені семантичним способом, займають значне місце у різних термінологіях [28].

Для англійської мови семантичний спосіб утворення термінів визнається вченими як найбільш поширений. І, нарешті, як причину багатозначності термінів дослідники називають раціональну обмеженість ресурсів

термінологічного потенціалу, еволюцію процесів пізнання людиною навколишнього світу [64].

Деякі термінознавці вважають, що полісемія термінів виконує функцію мовної економії, коли мінімальна кількість термінологічних одиниць здатна передати максимальну кількість інформації і, отже, є закономірним явищем для розвитку термінологічних систем [64].

Результати досліджень багатозначності термінів, які проводяться останніми роками на матеріалі термінологій різних галузей знання, показали актуальність створення їхньої типології.

Диференціація багатозначних термінів є абсолютно необхідною, з урахуванням особливостей окремих термінологій, обумовлених характером відображуваних ними професійних галузей. Семантична природа термінологічної багатозначності багато в чому пов'язана зі становленням та розвитком конкретної спеціальної дисципліни.

Отже, під *термінологічною багатозначністю* розуміється наявність у терміні кількох взаємопов'язаних значень, що характеризуються спільністю одного або більше семантичних компонентів.

Науковці визначають суттєві ознаки, диференціюючи термінологічну багатозначність, на якісну та кількісну [30].

Так, кількісною характеристикою вважається число термінологічних значень. Наприклад:

а) двочленна багатозначність – *Bulldog edition*:

bulldog edition – edition of a daily morning newspaper that is distributed and sold at newsstands the night before the date it bears. The actual origin of the name is uncertain, although some say it originated in New York City at a time when there were three morning newspapers-the World, the Herald, and the Journal-who "fought like bulldogs" to be the first to get their edition on the street. (Loosely, the term has come to mean the earliest edition of any daily paper, including afternoon papers.); sections of the Sunday newspaper printed and distributed early in the week throughout the cosmopolitan area and in outlying rural areas, which are usually

placed on sale prior to Sunday (<https://www.allbusiness.com/dictionary-bulldog-edition-4965950-1.html>) [74].

б) трьохчленна багатозначність – *Possession: attribute sampling; ejectment; tenancy; seisin; delivery; ownership; title theory; unities; reentry; occupancy agreement, limited incorporeal property; trespass; strict foreclosure; dispossess proceedings; financial lease; bearer etc.* (<https://www.allbusiness.com/search/?search=definition&id=barrons-dictionary&q=Possession:>) [66].

в) чотирьохчленна багатозначність – *Pool:*

1) group of mortgages, consumer loans, commercial loans, or other credit receivables acting as collateral for an issue of bonds, mortgage backed securities, or asset-backed securities. Any group of loans with similar qualities, i.e., term to maturity, interest rate, and so on, can be treated as a unit for purposes of securing pass-through securities, pay-through bonds, or multiclass bonds offered for sale to investors. Rules specifying the types of loans eligible for pooling are established by the issuer, and stated in the bond indenture agreement or the issuer's offering circular. 2) **Corporate finance:** concept that investment projects are financed out of a pool of funds rather than out of bonds, preferred stock, and common stock individually. A weighted average cost of capital is thus used in analyses evaluating the return on investment projects. 3) **Industry:** joining of companies to improve profits by reducing competition. Such poolings are generally outlawed in the United States by various antitrust laws. 4) **Insurance:** association of insurers who share premiums and losses in order to spread risk and give small insurers an opportunity to compete with larger ones. 5) **Investments:** (1) combination of resources for a common purpose or benefit; (2) group of investors joined together to use their combined power to manipulate security or commodity prices or to obtain control of a corporation. Such pools are outlawed by regulations governing securities and commodities trading. 6) **Real estate:** a group of mortgages that are used as collateral for a pass-through security. *See also* blind pool. 7) **Capital budgeting:** as used in the phrase "pool of financing," the concept that investment projects are financed out

of a pool of funds rather than out of bonds, preferred stock, and common stock individually. A weighted average cost of capital is thus used in analyses evaluating the return on investment projects. *See also* cost of capital. 8) **Industry:** joining of companies to improve profits by reducing competition. Such poolings are generally outlawed in the United States by various antitrust laws. **Insurance:** association of insurers who share premiums and losses in order to spread risk and give small insurers an opportunity to compete with larger ones. 9) **Investments:** 1. combination of resources for a common purpose or benefit. A *commodities pool* entrusts the funds of many investors to a trading professional and distributes profits and losses among participants in proportion to their interests. 2. group of investors joined together to use their combined power to manipulate security or commodity prices or to obtain control of a corporation. Such pools are outlawed by regulations governing securities and commodities trading (<https://www.allbusiness.com/search/?search=definition&id=barrons-dictionary&q=%20Pool>) [66].

Якісна сторона феномена термінологічної багатозначності представлена такими випадками:

По-перше, семантична еволюція термінів призводить до створення міжгалузевої багатозначності. У цьому випадку значення термінів відносяться до різних галузей спеціального знання, але об'єднані наявністю прямого або опосередкованого зв'язку між значеннями [65].

По-друге, концептуальна багатозначність передбачає рівноправне існування різного розуміння одного явища в рамках однієї понятійної області. Концептуальна полісемія виникає тоді, коли закріплене в терміні значення вступає у протиріччя з авторським уявленням тієї чи іншої професійної проблеми [16].

Наприклад: *Marketing mix* (комплекс маркетингу): «*Marketing mix is a set of controllable tactical marketing tools – product, price, promotion, place – firm blends to produce the response it wants in the target market*» (<https://www.linkedin.com/pulse/marketing-mix-4ps-martine-crawford>) [72].

За початковими буквами термінів, що номінують чотири маркетингові інструменти (*product, price, promotion, place*), комплекс маркетингу носить скорочену назву 4 P's. У 80-і роки комплекс був розширений до 6 P's (додано ще складові елементи *personnel, policy*), а пізніше до 10 P's (додані терміни *philosophy, personality, people, performance, perception, positioning*) [72].

Отже, *Marketing mix* може наповнюватися різним концептуальним змістом залежно від використовуваних економічних моделей.

По-третє, в сфері галузевої спеціальної лексики є явище *категоріальної багатозначності*. Той самий термін позначає процес і результат, дію та стан як результат дії, предмет загальний та предмет спеціальний. Цей тип багатозначності залежить від того, як терміни базуються на лексичних одиницях природньої мови, для яких багатозначність є закономірним фактом [47].

Наприклад: **Ferry**: *Ferry (1) – transp. A ship or boat for carrying people, goods and vehicles for short distances; Ferry (2) – the service provides by regular crossings by one or more ferry-boats; Ferry (3) – the legal right to run a public ferry service charging a toll for persons, animals and vehicles carried* (<https://dictionary.langeek.co/en-RU/word/67590?entry=ferry>) [90].

По-четверте, *внутрішньо галузева багатозначність*, що відображає специфіку розуміння фахівцями своєї предметної галузі. Під внутрішньогалузевим багатозначним терміном розуміється багатозначний термін, що функціонує в рамках однієї предметно-понятійної області, та значення якого відносять до однієї професійної сфери [16].

Детальний розгляд внутрішньогалузевих багатозначних термінів дозволяє систематизувати когнітивні ситуації, що призводять до термінологічної багатозначності. Вибір ознак для метафоричного переосмислення залежить від психологічних умов, установок і переваг працюючих у певній науковій галузі [16].

Наприклад: **Promotion**: *Promotion (1) – adv. & com. activities aimed to increase the demand for a product; Promotion (2) – stk. exch. company promotion,*

the work of forming a new company; Promotion (3) – man. an increase in the rank and responsibility of an employee [30; 83].

І, нарешті, до окремої групи відносять «наскрізні» полісеманти, що функціонують як на міжгалузевому, так і на внутрішньогалузевому рівнях. Так, наприклад, багатозначний термін *plane* в авіації може позначати *літак* і *крило літака*, в кристалографії він означає *грань кристала*, у математиці – *площина*, у гірській справі – *ухил*, у будівництві – *рівень та горизонт* [30].

Подібні термінологічні одиниці мають гнучку семантику, яку легко пристосувати під потреби конкретної професійної галузі. Вони є вузлами, що пов'язують багато галузевих концептів одночасно. Природа їх термінологічних значень настільки широка, що виходить за рамки галузевого термінознавства, і її слід розглядати у руслі міждисциплінарних досліджень.

Міждисциплінарність значень у поєднанні з внутрішньогалузевою багатозначністю показує, що семантичні переноси здійснювалися на основі універсальності знань і метафоричності бачення явищ навколишнього світу. Подібні випадки відносять до полісистемної багатозначності, яка утворюється значною мірою в результаті міжсистемного запозичення термінів [Борисевич].

І. Борисевич та О. Ратомська визначають існування так званої «*прихованої багатозначності*» термінів, що спостерігається під час роботи з кількома мовами. Однозначному терміну однієї мови відповідає в іншій мові два або ближчих за значенням, але явно різних терміни [8].

Наприклад: **Neon**: 1) *a chemical element that is a gas with no smell or colour, does not react with other chemicals, and shines red when an electric current goes through it*; 2) *a colorless gas, one of the chemical elements, that is often used in signs because it produces a bright light when an electric current goes through it* (<https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/neon>) [68].

Термінологічна багатозначність утворюється, якщо в результаті розщеплення значення терміну або перенесення найменування на інше

поняття, а в семантичній структурі отриманих термінів зберігається головна сема [12].

Таким чином, з точки зору якісних характеристик функціонування багатозначних термінологічних одиниць слід констатувати щонайменше шість видів термінологічної багатозначності, і, очевидно, даний список не є вичерпним.

Наступні стійкі сукупності ознак є основою диференціації термінологічної багатозначності. Вони розподіляються: 1) за сферою функціонування: внутрішньовидова та міжгалузева багатозначність, полісистемна багатозначність; 2) за регулярністю характеру: категоріальна багатозначність; 3) за характером варіативності змістовної сторони: концептуальна багатозначність; 4) за характером виявлення: імпліцитна багатозначність.

Н. Філіппова вважає, що для випадків внутрішньогалузевої термінологічної багатозначності певна диференціація термінологічних одиниць на підвиди може бути зроблена за рахунок прототипного підходу та методики розподілу змістового ядра багатозначного терміну. Така методика пропонується як можливість розмежування концептуального вмісту, пов'язаного з професійним використанням терміну та його функціонуванням у спеціальних контекстах [56].

Методика виявлення змістовного ядра багатозначного терміну заснована на постулатах сучасної когнітивної лінгвістики. Значення багатозначних слів зберігаються в пам'яті індивіда у вигляді певних когнітивних моделей і є частиною ментального лексикону, і мовна особистість використовує їх, щоб сформулювати конкретний лексико-семантичний варіант (ЛСВ), необхідний для цілей комунікації.

Для того щоб відобразити семантичну спільність багатозначного слова, дослідниками семантики слова запропоновано такі терміни: семантичний інваріант, загальне значення слова, інтенціонал, семантичний центр, лексичний прототип, змістовне ядро тощо. Семантична спільність всіх ЛСВ

полісемантів виявляється як мінімальний склад необхідних компонентів, що пов'язує всі лексико-семантичні варіанти багатозначного слова. Для того щоб зрозуміти особливості функціонування багатозначного терміну, необхідно дослідити його на мовному рівні, виявивши змістовне ядро, яке пов'язує всі лексичні варіанти цього багатозначного терміну. Для дослідження семантики багатозначних термінів можна використовувати методику пошуку змістовного ядра на основі прототипної семантики [41].

Науковцями розроблено методику виведення лексичного прототипу (на основі змістовного ядра) для всіх лексико-семантичних варіантів багатозначного слова [10].

На першому етапі методика передбачає розподіл внутрішнього первинного (номінативно-непохідного значення – ННЗ) значення слова на основі перших словникових значень терміну, оскільки словники дають подібні, але не ідентичні первинні визначення слова. При цьому використовується принцип частотності, який полягає в тому, що первинне ННЗ є частотним за даними словникових дефініцій. Проводиться уточнення етимології слова [10].

Другим етапом є виявлення когнітивного образу багатозначного слова. Це – розуміння когнітивного прототипічного образу як основи когнітивного моделювання механізмів семантичної деривації багатозначних слів, оскільки, з погляду когнітивної семантики, семантична похідність значень обумовлена способами пізнання світу індивідуумами. Когнітивний образ дозволяє несутверливо інтерпретувати похідні значення [10].

На третьому етапі в термінах ННЗ аналізується семантична структура багатозначного терміну. За словниками виводяться всі лексико-семантичні варіанти багатозначного слова. У конкретних контекстах на основі первинного ННЗ виводиться імовірнісне значення «якби», що є прихованим метафоричним порівнянням або уподібненням. За аналогією з функціонуванням слова, узуальне значення багатозначного терміну слухачі (читачі) пов'язують з контекстом і виводять (генерують) новий сенс терміну, властивий новому

або вдосконаленому значенню. Виведені на підставі конструкцій «якби» або слова *like* абстрактні формулювання зводять семантику терміну до головного значення. Елімінація сем у слові може створити нову категоризацію [10].

На четвертому етапі методики визначається змістовне ядро (ЗЯ) або системне значення слова. За аналогією з ЗЯ слова, ЗЯ багатозначного терміну є узагальненням усіх похідних значень і має абстрактний характер. Для того щоб виявити системне значення терміну полісеманту, необхідно розглянути його на основі первинного значення [10].

Отже, наприкінці, коли сформульовано ядро багатозначного терміну, всі словникові значення можна вивести, виходячи із сформульованого системного значення.

1.3. Шляхи розвитку терміносистем сучасної англійської мови

Розглянемо як відбувається розвиток терміносистеми сучасної англійської мови.

1. Співвіднесеність термінів у різних мовах.

Підхід до трактування терміну як логічного визначення висуває на перший план особливу значимість системного характеру термінологічних одиниць, де динаміка значення взаємообумовлена стійкістю терміносистем. [37].

На терміни можна поширити твердження про інтерлекси, що вони є міжнародними лексико-семантичними варіантами лексем [23]. Однак співвіднесеність терміну-лексеми і терміносполучення дозволяє, з відповідним застереженням, вбачати сутнісну міжмовну (інтернаціональну) подібність і в багатокомпонентних термінах.

Значимість динаміки терміносистеми посилюється у світлі когнітивної науки. За визначенням А. Д'якова, Т. Кияк та З. Куделько, термінологія розглядається як результат когнітивної діяльності людини, яка відображає певний рівень пізнання даної галузі. Століттями вбираючи інформацію, термін

сам стає інструментом пізнання, оскільки дає можливість узагальнювати наукові знання, примножувати їх і передавати наступним поколінням»[18].

Мінливість пронизує внутрішню сутність пізнання та його зовнішні умови: змінюється концептуальна картина світу, змінюється загальний когнітивний та комунікативний простір [18].

Отже, відповідно до теоретичної розвідки українських науковців: 1) Існує кореляція між ідіолексом та інтерлексом. Її розвитком можна вважати співвіднесеність між монолінгвальними та полілінгвальними термінами. Співвідношення інтерлексу та ідіолексу мають якісні відмінності. Найбільш помітна вибіркковість, пов'язана з умовами формування терміносистем та з їх внутрішніми причинами. 2) Монолінгвальними виявляються терміни, що відповідають двом умовам: спрямованість на приватномовну специфіку термінованої сфери та певної відокремленості у плані походження. Білінгвальні дві групи: або терміни, що виникли при активній взаємодії між двома мовами; або номінації, що «відгукнулися» на потужні семантичні тенденції. Для трилінгвальних термінів характерна або незалежність від певної конкретної наукової традиції, або приналежність до такої традиції, яка панує тривалий час. 3) Виявляється також, з яких причин формується кожен вид співвідношення. До системи істотних причин відносяться такі характеристики, як типологічні кореляції мов; орієнтація при термінуванні на певну наукову традицію; особливості сфери, що термінується. Цим обумовлено наявність групи одиниць, які зближують декілька мов. 4) Враховуючи виявлену специфіку, можна здійснити диференційований відбір лексичних мінімумів [18].

2. Когнітивні опозиції в мовних системах

Когнітивні опозиції в лексичних підсистемах на етапі розвитку мови формуються, головним чином, за рахунок ресурсів самої підсистеми, тобто носять об'єктивний, і тому прогнозований характер [59]. Англійську лінгвістичну термінологію загалом можна назвати макросистемою, а її структурну класифікацію проводити за рівнями, які є сукупністю

термінодиниць на кожному етапі розвитку макросистеми, відмінному від інших часів становлення, теоретичним підходом до проблеми класифікації об'єкту та концептуальними (когнітивними) показниками.

У свою чергу, на будь-якому певному рівні можна виділити мікросистеми (блоки, кадри тощо), що співвідносяться з базовими терміноодиницями [59].

Істотною властивістю багаторівневих лексичних підсистем є різноманітність складових термінів. Наприклад, шляхом порівняльного компонентного аналізу та аналізу дефініцій термінів англійського синтаксису встановлено такі основні види: 1) заміна одних термінів іншими (*complex essay* – *complex speech* – *complex sentence*); 2) уточнення терміноодиниць: а) формальне (*connection* – *link*; *agreement* – *coordination*); б) формально-семантичне (*defining words*, *additional words* – *definitions*, *additions*); 3) дезактуалізація термінів: багато терміноодиниць не включаються до мікросистем наступних рівнів в силу нечіткості позначення (*verb*, *noun*, *forms of abbreviated sentence*, *subordinate clause abbreviated*, *proper figurative sentence*); 4) утворення нових терміноодиниць (*sentence* – *complex sentence* – *secondary subordinate clause*); 5) перегруповування термінодиниць в мікросистемах у поєднанні з формально-семантичним уточненням, утворенням нових та усунення надлишкових термінів (*main parts of a sentence: subject, predicate, link*; *main parts of a sentence: subject, predicate: predicate proper, link*; *main parts of a sentence: subject, verb: predicate*) [36].

Виникає різноманіття структурних утворень, що апробується системою в ході її функціонування, і в результаті відбувається відбір, який закріплює лише форми, відповідні її внутрішнім умовам. Цей процес активно протікає і на рівні мікросистем (далі – МС). Так, наприклад, їх кількість скорочується від трьох (логічний та логіко-граматичний рівні МС) до однієї (психологічний), а потім різко зростає до п'яти (формально-граматичний рівень).

Напрямок розвитку когнітивних опозицій у межах терміносистеми включає в себе послідовно певні етапи подібної диференціації та синтезу.

Регулярна реалізація системно-семантичних зв'язків одиниць властива всім рівням розвитку макросистеми термінів англійської мови. Найбільш регулярно реалізуються синонімічні та антонімічні опозиції, представлені відокремлено на кожному рівні, хоча можлива і міжрівнева антонімізація значень терміноодиниць.

Системно-семантичні опозиції лінгвістичних термінів можуть бути представлені наступними різновидами: 1) функціонально-синонімічні терміни (терміни-дублети, контекстуальні варіанти термінів); 2) антонімічні терміни; 3) полісемантичні терміни.

Полісемія та омонімія синтаксичних термінів носять виключно міжрівневий характер та реалізуються в макросистемі. Провести чіткі межі між досліджуваними опозиціями досить складно, оскільки омонімія часто виникає в результаті диференціації значень термінів-полісемантів і відзначається суттєво структурною подібністю одиниць (два лексико-семантичні варіанти). Проблеми в розмежуванні омонімії та полісемії виникають лише за наявності двох дефініцій для одного терміну. Терміни, яким відповідає більше двох дефініцій, кваліфікуються як міжрівневі полісеманти.

Парадигматичні відносини термінів характеризуються більшою різноманітністю на кожному наступному рівні розвитку системи, тобто відбувається збільшення щільності системно-семантичних зв'язків одиниць, хоча часто під час переходу до наступного рівня їх функціонування, в результаті відбору терміносистемою, закріплює лише один із термінів-синонімів, усуваючи надлишкові одиниці у пошуку оптимального варіанту існування цілісності.

Наприклад, у терміносистемі лінгвістики, що саморозвивається, збільшення щільності системно-семантичних зв'язків досягається регулярною реалізацією антонімічних, синонімічних і видових опозицій терміноодиниць, що доповнюється омонімією та полісемією. На початковому етапі розвитку системи ускладнення когнітивних опозицій представлено переважно

усередині рівнів, а на наступному – набуває міжрівневий характер, збільшуючи щільність зазначених відносин. Виявлення етапу розвитку макросистеми (при переході від логіко-семантичного рівня до сучасного стану) та аналіз особливостей функціонування складної цілісності дозволяють характеризувати процес саморегуляції в системі в умовах скорочення МС до одного (МС речення або висловлювання) з наступним різким збільшенням їх числа.

Таким чином, функціональні особливості лінгвістичних термінів характеризуються широкою структурою регулярно реалізованих системно-семантичних опозицій і достатнім рівнем складності внутрішнього різновиду одиниць. У рамках нелінійної відкритої макросистеми вони повинні розвиватися шляхом подальшого ускладнення, а в комплексний когнітивний аналіз необхідно включати їх дослідження на всіх рівнях макросистеми.

3. Екстралінгвістичні фактори

Одним із значущих екстралінгвістичних факторів є країна, де конкретна галузь наукового знання набуває активний розвиток, вводяться нові поняття та терміни для їх вербалізації. Як показує аналіз, даний екстралінгвістичний фактор може суттєво впливати на кількість запозичень і число невмотивованих термінів, обумовлювати особливості форми та способу утворення терміну. З іншого боку, наявність терміну, створеного за законами англійської мови, зовсім не означає, що поняття було створено в даному мовному середовищі. Так, значна частина термінологічного корпусу являє собою кальки, які розглядаються деякими дослідниками як семантичні запозичення. Національний аспект відображається в термінах, запозичених з інших мов, у деяких термінах-епонімах, де прізвище дослідника може містити вказівку на національну належність. Однак цей фактор може і не знаходити відображення при термінологічній номінації та нівелюватися під впливом інших факторів [13].

Важливу роль відіграє специфіка наукового знання, що серед іншого впливає на формування продуктивних моделей термінологічної номінації в

рамках конкретної термінології, наприклад, терміни ланцюжка в термінології хімії. Мабуть, одним із яскравих прикладів у цьому відношенні є термінологія нанотехнологій, що виникла у вельми специфічній сфері наукового знання, однією з головних особливостей якої є вивчення та робота з об'єктами дуже малого розміру.

Як окремий аспект, що надає вплив на процес термінотворчості, можна розглядати ступінь новизни або унікальності поняття, що виділяється при його включенні до структури наукового знання. У цьому випадку йдеться про відображення у внутрішній формі терміну системних відносин із суміжними поняттями чи відсутністю такого. Це відбувається коли на момент номінації такі зв'язки є невідомими, видаються неочевидними або коли об'єкт має набір унікальних властивостей, високий ступінь відхилення від інших об'єктів того ж класу. Таким чином, для вербалізації понять про референтів, які володіють великою кількістю загальних властивостей, нерідко використовуються системні терміноелементи (що функціонують у терміносистемі як окремі терміни), коли місце поняття в терміносистемі відоме заздалегідь (як, наприклад, для розроблюваної продукції в прикладних науках). У деяких випадках нерідко виділяються поняття, які вважаються деякими вченими як антиконцепти, формуються експліцитні термінологічні опозиції [53].

Важливим екстралінгвістичним фактором, пов'язаним з розвитком конкретних наук, залишається потреба в каталогізації, а також серійне виробництво та масове відтворення результатів інтелектуальної діяльності в удосконалених версіях. Каталізатором багато в чому стала комерціалізація науки. У цьому випадку у фокусі уваги знаходиться визначення корпусу референтів, що позначається номенами, які нерідко розглядаються як певний вид термінів, розташованих на периферії термінологічного поля або тісно взаємодіють з пластами спеціалізованої лексики. В їх складі зазвичай присутній буквений та/або цифровий код, кодові слова, а також системні терміноелементи, що показує їх близькість та міцний зв'язок з іншими термінологічними одиницями. Одночасно з цим, як і інші термінологічні

одиниці різних галузевих терміносистем, вони можуть виявляти відмінності [53].

Значення має також прикладний чи фундаментальний характер сфери наукового знання, оскільки воно безпосередньо взаємопов'язано з конкретними категоріями ментальних конструктів (типів понять), що вербалізуються у термінах.

У зв'язку з цим інтерес можуть представляти суміжні галузі наукового знання, які активно взаємодіють. Нові термінології можуть виникати на стику вже існуючих, запозичувати моделі номінації, що склалися, наприклад, термінологія генетики, що включає значну кількість термінів на основі грецьких та латинських коренів. Окрім цього, суміжні термінології можуть виступати областями-донорами терміноелементів для створення нових термінів.

Ще одним фактором, пов'язаним з індивідуальними особливостями конкретної області знання, виступають події, які мали значний вплив на її розвиток. До таких відносяться відкриття нових законів, отримання принципово нового знання про об'єкти природного середовища, розробка нових технологій, озброєнь тощо. Такими поворотними моментами, наприклад, в історії розвитку військової справи у різні періоди стали застосування пороху та поява вогнепальної зброї, механізованих військ, військової авіації, зброї масового ураження, вплив інформаційних технологій. Нові види озброєння витісняли існуючі, що призводило до трансформації понятійного та термінологічного апарату, включаючи тактичні прийоми, характеристики тощо. Терміни, які раніше використовувалися як системні та продуктивні терміноелементи для утворення нових термінів, виводилися за рамки термінології, набуваючи значення історизмів. Терміни для нових понять поповнювали корпус продуктивних та системних терміноелементів для термінологічної номінації [53].

На особливу увагу заслуговує характер мовної особистості (вченого або фахівця), яка бере участь у процесі термінологічної номінації. Суб'єктивними

видаються індивідуальні особливості сприйняття, а також досвід мовної особистості, на основі якого формуються асоціації, що відображаються у внутрішній формі метафоричних термінів. Залежно від наміру дослідника внутрішня форма може відбивати як образи повсякденності, так і особливості впливу наукового системного сприйняття номінованого референту на його зв'язки із суміжними поняттями. Наприклад, *peapods* (вуглецеві стручки), *nanobuds* (нанопочки) [6, с. 86].

Найбільш яскраво відмінності простежуються при розгляді структурно-семантичних особливостей термінів-синонімів, які вербалізують одне й те саме поняття.

Таким чином, науковцями виділено екстралінгвістичні фактори, які можуть бути як експлікованими, так і невираженими для різних підмов для спеціальних цілей. Екстралінгвістичні фактори термінологічної номінації перебувають у тісній кореляції зі специфікою конкретної галузі наукового знання, умовами її формування та розвитку, тим самим беручи участь у становленні певних закономірностей та переваг у виборі мовних засобів для репрезентації наукових понять та визначаючи окремі риси номінативної своєрідності терміносистеми. Для деяких екстралінгвістичних факторів встановлено прямий взаємозв'язок з традиційно розглянутими у термінологічних роботах мовними аспектами термінологічної номінації – такими, як вмотивованість термінів, способи терміноутворення, специфіка терміноелементів тощо. Екстралінгвістичні фактори термінологічної номінації проливають світло на взаємозв'язок між подіями, що відбуваються як у суспільстві в цілому, так і в окремих спільнотах, особливостями сприйняття, з одного боку, і процесом створення одиниць термінологічної лексики – з іншого [33].

4. Морфологічний спосіб терміноутворення

1) *Префіксальний спосіб*: after- "наступний" "вторинний", "повторний", "залишковий", "додатковий" aftereffect – післядія, afterchroming – повторне хромування; со- "спільний" спів- co-founder – співзасновник, co-equal – рівний

(зазначеним). 2) *Суфіксальний спосіб*: -er/-or "людина за родом занять", "предмет із спеціальною функцією" right-winger – людина правих поглядів, clipper – косарка, clarifier – очисний пристрій. 3) *Скорочення (shortening words, abbreviation)*: A – bomb (atomic, bomb), assn – association, fmn – formation. 4) *Складні терміни*: background impurity concentration – фонові концентрації домішки [53].

5. Неморфологічні способи терміноутворення

1) *Лексико-семантичний спосіб* – спосіб семантичної деривації, тобто на основі наявних у мові одиниць загальноповсякденної, загальнонаукової чи термінологічної лексики: *succession* – успадкування і майно, яке переходить у спадок; *argument* – доказ і викладення доказів. 2) *Морфолого-синтаксичний (конверсія)* – словотворення без зміни основної форми вихідного слова, при якому завжди мають місце як нова синтаксична сполучуваність, так і нова морфологічна характеристика, оскільки нове слово належить до іншої частини мови, ніж початкове: *bar code - to bar code, bottom line - to bottom line, eurospeak - to eurospeak*. 3) *Лексикалізовані синтаксичні конструкції* – набуття синтаксичною конструкцією лексико-граматичних ознак слова для номінації конкретного предмета або явища. Головними ознаками лексикалізованих синтаксичних одиниць є їх смислова злитість, фонологічна та графічна цілісна оформленість, здатність виступати в якості одного члена речення [51].

6. Словоскладання як спосіб словотвору

У лексико-семантичній системі англійської мови словоскладання грає важливу роль, оскільки є одним із потужних джерел розвитку та поповнення словникового складу за рахунок наявного арсеналу функціонально-структурних одиниць. Даний спосіб словотвору досяг великого розвитку в епоху бурхливого зростання складних понять у різних галузях людського спілкування, соціально-економічного та політичного життя. Необхідно відзначити, що в англійській мові процеси словоскладання співвідносяться з тенденціями до набуття багатослівних найменувань, номіналізації, а також з універсальною тенденцією мов до економії мовного матеріалу, чим і

викликаний так званий «компаративний вибух», який проявляється в різних функціональних сферах і, зокрема, у науково-технічній мові. Наприклад: *landscape* – ландшафт, *breadstuff* – хлібні злаки, *groundwater* – ґрунтова вода, *flashback* – ретроспекція, *screenplay* – сценарій, *pot-boiler* – халтура. У літературознавчій термінології, наприклад, термін *bodice-ripper* означає любовний роман чи костюмну романтичну мелодраму. В утворенні даного терміну беруть участь два іменники: *bodice* – корсаж, ліф сукні, та *ripper* – чудова людина, чудова річ. Інші приклади: *curtain-raiser* – невелика (звичайно. одноактна) п'єса; *ghost-writer* – безіменний автор. Нові терміни утворено шляхом об'єднання в одне ціле двох та більше основ, в даному випадку цілих слів (іменників), які є чистими композитами [32].

До продуктивних форм словотвору, який використовується у створенні нових термінів визначимо також: використання лексем, утворених за допомогою греко-латинських терміноелементів (*metalanguage* – метамова); синтаксичний спосіб словотвору, тобто субстантивація словосполучень, де простежуються колишні синтаксичні зв'язки, «імперативні композити» (*stay-at-home* – домосід) [7].

Говорячи про функціональну спрямованість, відзначаємо, що для англійської мови головне – поєднання універбації та транспозиції: одночасно з перетворенням двочленного синтаксичного поєднання в єдине слово відбувається перехід із однієї частини мови до іншої. У випадку з термінами *turnover*, *uptake* та *cut-up* транспозиція має чисту безафіксальну форму – конверсію. Універбація виступає як засіб утворення цільнооформленої семантичної єдності [22].

Термінологічне словотворення сучасної англійської мови відбувається на неолатинській основі. У ньому закріплюються певні словотвірні процеси, набір словотвірних елементів, які є продуктивними у науковій мові.

7. Термінологічна деривація

Найбільш послідовно властивості та особливості термінологічної деривації проявляються у сфері функціонування термінів. Саме у сфері

функціонування термінів дериваційні процеси здійснюються за спеціальними моделям та законам.

Під термінодеривацією як глобальним процесом мовного розвитку розуміють створення термінів тієї чи іншої когнітивної області, що розглядається як процес вторинної номінації в системі термінології, який здійснюється на основі сукупності механізмів та способів структурування, створення та виникнення термінологічних знаків [17].

Тільки у сфері функціонування термінів можна простежити дериваційну «історію» термінодеривату, основні напрями та механізми термінодеривації, шляхи та способи утворення термінів.

Термінодеривати, утворені з урахуванням власного ім'я, мають великий інформаційно-гносеологічний потенціал, виступають засобом накопичення і передачі наукового знання, його функціонування. Як наукові репрезентанти ментальності вони втілюють функціональну єдність принципів традиції, спадкоємності розвитку в процесах пізнання людиною навколишнього світу/

На думку В. Ткачової, у системі термінологічної деривації особливе функціональне значення мають форманти, які є одиницями когнітивного коду. Спеціальні форманти кодують інформацію на рівні деривату, і тому можливе понятійне «розкодування» терміну по формантній частині, яка відрізняється постійністю та стабільністю закріпленого в неї категорично-семантичного субстрату [54].

8. Метафоризація як продуктивний спосіб неморфологічного термінотворення

Метафоризація як продуктивний спосіб неморфологічного термінотворення здійснюється за компаративним фреймом (міжпросторові зв'язки тотожності, схожості, подібності: (1) тотожність – ДЕЩО-референт є ДЕЩО-корелят; (2) схожість – ДЕЩО-референт є як ДЕЩО-корелят; (3) подібність – ДЕЩО-референт є начебто ДЕЩО-корелят): *Christmas tree* – фонтанна арматура, *donkey* – допоміжний механізм, *coffin* – контейнер для транспортування радіоактивних речовин, *colonize* – переселяти тимчасово

виборців в інший виборчий округ з метою незаконного вторинного голосування, front – легальне прикриття для злочинної діяльності, shark – шулер, митний чиновник [38, с.11].

Отже, як зазначають Н. Дячук і Т. Криворучко, фрейми демонструють найбільш загальні принципи організації вербалізованої у дискурсі інформації онтологічного плану про предмети ментального світу, їхні властивості й відносини [19], що є важливим для розгляду питання щодо розвитку терміносистеми англійської мови.

Висновки до першого розділу

1. Визначено, що когнітивні аспекти дослідження термінів привертають увагу науковців відповідно до виявлення їх системності та раціональної наповненості у науковому пізнанні. Отже, когнітивне термінознавство базується на досягненнях когнітивної лінгвістики, яка вважає термін інструментом пізнання. Вектори досліджень у цій галузі відображають комунікативний, соціокогнітивний та фреймовий напрями.

2. Встановлено причини існування багатозначності термінів: різниця у наукових інтерпретаціях; конкуренція наукових підходів; різні контексти використання термінів; механізми утворення термінів; раціональна обмеженість ресурсів термінологічного потенціалу.

3. Схарактеризовано шляхи розвитку терміносистем: виникнення інтерлексів на основі динаміки терміносистем; прогнозованість когнітивних опозицій; екстралінгвістичні фактори; продуктивні способи словотворення термінів; термінологічна деривація; метафоризація.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ У КОГНІТИВНОМУ АСПЕКТІ

2.1. Перекладацькі стратегії та умови адекватного перекладу термінів

Переклад як об'єкт дослідження являє собою складну евристичну діяльність, оскільки є результатом з'єднання вихідного тексту, суб'єкта перекладацької діяльності та результату цієї діяльності.

Антропоцентричне спрямування в лінгвістиці, що розглядає мову у взаємозв'язку зі свідомістю, диктує необхідність вирішення низки питань перекладацької практики з урахуванням взаємодії мови, мислення та орієнтації перекладача. Саме тому останні десятиліття перекладацькі процеси дедалі більше вивчаються з когнітивної погляду.

Підхід до перекладу термінів повинен урахувати їхні когнітивні особливості. Єдність слова і поняття, мови, мислення, лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів – цим досягається адекватний переклад термінів. Переклад слід розглядати через призму когнітивних механізмів і структурних одиниць свідомості, щоб зрозуміти ментальну репрезентацію мовного знання в оригіналі та перекладі [40].

О. Герасімова розглядає переклад термінів як процес декодування ментальної ідентичності нації. До методів перекладу термінів вона відносить калькування без втрати етнічного колориту, транскрипцію з елементами калькування, калькування з елементами тлумачення, створення неологізму шляхом okazional'nogo semanticheskogo zapozicheniya або створення okazional'nogo neologizma, введення етнолексми міфологічного походження мови перекладу; «комбіновану реномінацію», контекстуальний переклад, пояснення, генералізацію, функціональний аналог [11].

Когнітивні аспекти перекладознавства в контексті вивчення національної специфіки історичного дискурсу розкриває Л. Білозерська. Вона пропонує «інформативний» тип перекладу термінів-реалій, оскільки такі терміни належать до безеквівалентної лексики і мають яскраво виражені соціолокальні, хронологічні та соціокультурні компоненти у складі лексичного значення [5].

Т. Кияк наголошує на точному та коректному відтворенні фахової інформації з уніфікованим вживанням термінологічних одиниць. Труднощі, які виникають при цьому, пов'язані насамперед із демегафоризацією, описовим перекладом, коли метафора втрачає образність, а відтак і когнітивну функцію у тексті перекладу. Під час перекладу, як зазначає Т. Кияк, перекладачеві важливо послідовно дотримуватися стратегії мінімізації кількості запозичень в українських фахових текстах, зважати на послідовне вживання термінологічних одиниць та утримуватися від відтворення не виправданої дублетності; описовий переклад краще застосовувати для відтворення неологізмів та термінів, створених за англо-американськими словотвірними моделями; запозичення та калькування доцільні для заповнення прогалин у терміносистемах на початковому етапі, причому запозичення краще поєднувати з описовим методом. Водночас Т. Кияк констатує факт, що в перекладах фахових текстів, наприклад, з електронної комерції переважають перекладацькі трансформації з додаванням лексичних одиниць. Це є наслідком вживання значної кількості англо-американізмів, саме тому перекладач повинен не лише забезпечити якісний переклад, а й дбати про розвиток української терміносистеми у цій сфері та популяризувати українську мову в українському сегменті Інтернету [31].

Позиція дослідників перекладу та перекладачів багато в чому визначається їх розумінням перекладацького процесу та відповідно до цього способам вирішення перекладацьких труднощів.

Якщо дослідник чи перекладач вважає, що мислення всіх людей має універсальний характер, то вирішення перекладацьких труднощів для нього є

актуальним. Для того ж дослідника, який вважає, що мислення людей, які говорять різними мовами, має суттєві відмінності, процес перекладу та пов'язані з ним проблеми представляють значний інтерес для дослідження. При цьому слід підкреслити, що перекладацька діяльність та переклад термінів, зокрема, є особливою мовною діяльністю, оскільки в цьому акті комунікації є перекладач, який пропускає інформацію через свою свідомість, спираючись на ряд таких когнітивних процесів, як сприйняття, пам'ять, категоризація картини світу та людського досвіду, сприймає когнітивний зміст вихідної мови та привносить у переклад своє власне бачення світу.

Таким чином, вивчення та зіставлення оригінального та перекладного матеріалу дає багаті можливості для розгляду того, як когнітивний зміст витягується з оригіналу та кодується в одиницях мови перекладу, а також наскільки категоріальний апарат мови перекладу та когнітивна база перекладача впливають на адекватність результату такої діяльності.

Розвиваючи далі цю думку, можна стверджувати, що суть питання про переклад взагалі і переклад термінів, зокрема, зводиться до вирішення проблеми системного опису механізмів передачі інформації з однієї мови на іншу, пізнання світу та навколишньої дійсності, пов'язаної з різницею світоглядів різних культур.

Будь-який вид перекладу слід розглядати через когнітивну призму механізмів та структурних одиниць свідомості, що дозволить зрозуміти та зіставити ментальну репрезентацію мовного знання у вихідній мові та мові перекладу.

Можна з упевненістю сказати, що успішність перекладу спеціальної літератури безпосередньо пов'язана з адекватним перекладом. Вміння перекладача бачити за терміном не тільки зміст, що відображає поняття певної предметної області, а й когнітивні складові, які дозволяють «заглянути в корінь» і зрозуміти причини того чи іншого мовного оформлення терміну, отже, стати ключем для досягнення повноцінного перекладу. Вміння перекладача аналізувати семантику терміну, враховуючи етимологічні

відомості про нього, дають змогу простежити процес номінації та еволюції терміну.

Адекватний переклад є компромісним перекладом. Недолік адекватного перекладу полягає в тому, що він має на меті лише уникнення помилок, коли перекладач має враховувати лексичну сполучуваність, синоніміку, особливості термінології тощо.

Щоб досягти адекватного перекладу, необхідно враховувати деякі мовні закономірності та дотримуватись певних умов, що є запорукою повноцінного перекладу спеціального тексту. Перекладач повинен враховувати системні відмінності термінів, які визначаються лексико-граматичними відмінностями в мові перекладу та оригіналу та їх семантичними та стилістичними відмінностями.

Якщо однією з перших умов технічного перекладу є правильний переклад термінів, оскільки від нього залежить переклад тексту загалом, то другою необхідною умовою перекладу є те, що термін, який перекладається, повинен бути елементом терміносистеми мови перекладу. Перекладач також має враховувати наукову картину світу, тобто, наявність або відсутність у мові оригіналу та перекладу понять, виражених у термінах.

Четвертою умовою можна виділити наявність описаних семантичних відмінностей термінів, тобто, забезпечення максимально можливої відповідності обсягів значення терміну в тексті перекладу і обсягу значень в оригінальному тексті.

П'яту умову досягнення адекватного перекладу можна визначити як необхідність враховувати стилістичні відмінності термінів.

І остання умова – це прагнення уникати синонімії термінів у контексті спеціального тексту перекладу.

Звернувшись до опису способів перекладу англійських термінів українською мовою, ми мали на меті розглянути те, як когнітивний зміст витягується з оригіналу та кодується в одиницях мови перекладу.

Проаналізуємо основні види перекладу технічних термінів на прикладах словників технічних термінів.

Українські одиниці представляють переважно еквіваленти. Розглянемо кілька прикладів перекладу термінів у такий спосіб. Так, в англо-українському технічному словнику зафіксовано такі терміни:

1. *overflow dyke* (затоплювана гребля, шлюз) - an embankment to confine or control water, especially one built along the banks of a river to prevent overflow of lowlands; a levee. (2) A low wall that can act as a barrier to prevent a spill from spreading. (3) (Geology) A tabular body of igneous (formed by volcanic action) rock that cuts across the structure of adjacent rocks or cuts massive rocks (<https://www.fema.gov/about/glossary/dike-engineering>) [80].

2. *overflow dam* (водозливна гребля) - a dam built with a crest to allow the overflow of water. Also known as overfall dam; spillway dam (<https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Overflow+Dam>) [75].

Звернемо увагу на те, що представлені компоненти англійських словосполучень є синонімами. Як можна помітити, перший компонент термінів є сполукою прийменника *over* зі значенням «над, вище» + *flow* – *потік, струмінь, повінь*. З огляду на значення першого компонента, можна припустити, що це дамби, рівень водної поверхні яких перевищує норму, про що нам говорить прийменник *over* – «над», що дозволяє перекласти терміни як «переповнена дамба» або «дамба, що переливається».

У другому словосполученні функціональне призначення «прочитується» з певними смисловими трансформаціями в українській мові, оскільки ця специфіка закріплюється за першим компонентом терміну *overflow*. Таким чином, значення «над» відображає два протилежні аспекти практичної діяльності людини: у першому прикладі «над» актуалізує *необхідність додати, налити воду*, а в другому прикладі – *зменшити, злити*.

Терміни «slide» та «breach» в англо-українському технічному словнику перекладаються як «зсув» та «прорив греблі» відповідно. Однак англійське слово «slide» означає «ковзання, плавне ковзання без різких рухів».

Перекладачеві вдалося передати семантику англійського терміну під час перекладу українською, оскільки термін перекладено предикативним іменником, утвореним від дієслова «повзти», який також передає значення «плавного, повільного руху». Привертає увагу той факт, що когнітивна семантика однієї й тієї ж дії чи процесу у представників різних культур сприймається та передається різними дієсловами – «ковзати – повзти».

Слово «breach» перекладається як «хвилі, які б'ються об корабель; порушення, пролом, ушкодження». Даний приклад демонструє майстерність перекладача, який зумів передати семантику англійського терміну в українській мові, переклавши односкладовий термін двоскладовим – «прорив греблі», заклавши у переклад усі значення англійського терміну: є «зв'язок з водою», «аварійна ситуація», є вказівка на характер аварії.

Розглянемо терміни, перекладені за допомогою тлумачення. На наш погляд, даний спосіб перекладу є найбільш складним, оскільки його використовують тоді, коли у мові перекладу немає точної відповідності оригіналу, тому обов'язковою умовою перекладу є необхідність адекватно передати когнітивну семантику оригіналу.

Англо-український технічний словник дає наступний переклад терміну «freeboard» – «перевищення над рівнем води» [3]. «Freeboard» складається з двох слів «free – свобода» та «board – дошка, стіл, борт корабля». Очевидно, що семантика слова «свобода» була трансформована перекладачем на «перевищення над», що можна пояснити, оскільки «свобода» - поняття багатогранне: *свобода – відсутність контролю*.

Енциклопедія Collins дає наступне визначення: простір або відстань між палубою судна та ватерлінією (<https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/freeboard>) [70].

Значення «борт корабля» було витлумачено як *рівень води*, оскільки борт є перешкодою між рівнем води та самим кораблем. Отже, спосіб описового перекладу в цьому випадку був обраний правильно, оскільки дозволив створити адекватний варіант перекладу.

У перекладі терміну «butterfly dam» – «гребля із затворами з вертикальною віссю», безперечно, уява, як одне з основних когнітивних явищ, відіграла основну роль, бо «butterfly – метелик, заслінка» (фіз.) було витлумачено як «затвори з вертикальною віссю», де по своїй будові затвори на греблі нагадують тіло та крила метелика.

У словнику Merriam Webster знаходимо наступне значення: рухома сталева дамба, що обертається зверху та знизу та відкривається та закривається за допомогою рейкового механізму та електродвигуна (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/butterfly%20dam>) [85].

Дуже цікава для розгляду семантика терміну «bear trap dam», який в англійському технічному словнику перекладається як «гребель з даховим клапанним затвором».

У словнику Merriam Webster: рухома дамба, що зазвичай складається з двох листів, яка використовується для поглиблення мілководних частин річки (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/bear-trap%20dam>) [85].

Проаналізуємо складові цього терміна. «Bear – носити на собі, служити опорою, нести навантаження», «trap – пастка, затвор, утримувати» + «dam – дамба». Отже, семантика слова «нести, служити опорою» була трансформована і перекладена, як «гребля з кришкою, що нагадує форму даху». Слід зазначити, що «дах» не завжди може бути опорою, скоріше опорою має служити основа, фундамент, проте значення «нести навантаження, бути опорою» може бути застосовано до даного елементу споруди. Отже, можна припустити, що при перекладі даного терміну його когнітивну семантику була враховано, і термін перекладено адекватно.

Розглянемо терміни «beaver-type dam» та «timber dam», які є синонімами та перекладаються як «гребель із нахилених колод з обшивкою». Проаналізуємо складові першого терміну, де «beaver – бобер», «type – тип, вид» + «dam – дамба», отже, буквально – це гребля, яку будують бобри. Зазначимо, що ці тварини будують греблі тільки з дерев та певним способом. Другий термін складається з «timber – стройовий ліс, деревина, обшивати

лісом» + «dam». Отже, семантика слів «бобер» та «обшивати лісом» була витлумачена в такий спосіб, що виник адекватний переклад термінів.

Звернемося до термінів, які перекладено запозиченнями. Термін «potash – поташ». У Cambridge Dictionary знаходимо наступне тлумачення: білий порошок, що містить калій, який вносять у ґрунт для кращого росту врожаю (<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/potash>) [68].

Семантика терміну «поташ» очевидна: це технічна назва карбонату калію, який є білим зернистим порошком, що видобувається з деревної золи, і який використовується для виробництва скла, рідкого мила тощо. Отже, карбонат калію отримав свою назву завдяки тому, що видобувається із золи і сам схожий на золу. Оскільки його наукова назва могла бути знайома лише спеціалісту, за елементом закріпилося більш проста і зрозуміла назва – «поташ».

Термін «bauxite – боксит» має наступне тлумачення: м'який мінерал, з якого отримують алюміній. Він отримав свою назву завдяки назві місцевості, Бо (Baux), де цей природний елемент видобували – на півдні Франції. Очевидно, що ця назва закріпилася за корисними копалинами внаслідок того, що людям було чудово відомо не речовина, а місце, де її добувають (https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/bauxite) [87].

Термін «foundation – фундамент» походить від латинського «fundamentum – основа, опора». Однак в українській гідротехнічній термінології для слова «foundation» вживається термін «фундамент», хоча в інших галузях знання припустимі варіанти перекладу – «основа, опора» тощо.

Термін «drain – дренаж» та його похідні є запозиченням з французької з повним збереженням форми і семантики. Цей термін означає «осушення ґрунту», «система труб», проте термін «drainage – дренаж» є найбільш частотним у вживанні.

Терміни «pore – отвір», «berm – берма» також є запозиченнями, що зберегли початкову зовнішню та внутрішню форму під час переходу в українську мову.

Pore – один із дуже маленьких отворів у шкірі, через який може проходити піт; один із подібних маленьких отворів на поверхні рослини або каменю (https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/pore_1?q=pore+) [87].

Berm - ділянка землі вздовж дороги; піднята ділянка землі вздовж річки або каналу (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/berm?q=berm>) [87].

Термін «filter – фільтр» походить від латинського «filtrum – повсть». Внаслідок практичної діяльності, людям стали необхідні слова для позначення процесу пропускання різних суспензій через повсть, а також для загального позначення матеріалів, якими стали замінювати *повсть*, внаслідок чого було взято вихідну латинську основу. Можна припустити, що вибір даної форми слова стався внаслідок її милозвучності та ясності, оскільки називати *повстю* матеріали, які не мають нічого із нею спільного нелогічно. Створити ж від цього іменника дієслово не зовсім коректно з граматичного погляду. Однак слід згадати, що у процесі номінації за новим найменуванням було збережено основні властивості *повсті*, міцність та пропускна здатність.

Розглянемо терміни, що перекладено шляхом вибору лексичного варіанта. Наприклад, термін «dike/dyke» в англо-українському технічному словнику перекладається як «дайка» або «загороджувальна гребля», «drainage – дренаж» або «фільтр», «contamination – контамінація» або «зараження», «erosion – ерозія» або «роз'їдання ґрунту», «sedimentation – седиментація» або «випадання осаду», «boil – суфозія» або «прорив ґрунтових вод», «bund – буна» або «дамба» (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>) [87].

Привертає увагу той факт, що перший варіант перекладу даних термінів завжди є транслітерованим запозиченням, а другий створений різними способами: еквівалентним перекладом або тлумаченням. Вибір між першим та

другим існуючими варіантами перекладу залежить від контексту та професіоналізму перекладача, якому запозичений варіант може бути просто незнайомим. Слід зазначити, що у перекладі при виборі лексичного еквіваленту когнітивна семантика терміну враховується і проявляється, але саме тоді, коли цей еквівалент створено іншим чином і не є запозиченням.

Підсумовуючи, слід наголосити, що такий підхід до перекладу термінів, має враховувати когнітивні особливості термінів та спиратися на єдність слова-терміну та його поняття, мови та мислення, мовних та позамовних факторів, що впливають на номінацію та розвиток «глибинної семантики» та «внутрішньої форми термінів». Метою такого підходу є досягнення максимально правильного та адекватного перекладу термінів будь-якої галузі знання. Однак під час перекладу науково-технічних текстів, а термінів особливо, перекладачеві необхідно не тільки розуміння когнітивних закономірностей, що беруть участь у процесі номінації, але й наочне бачення об'єкта та професійно-технічні знання, які допоможуть досягти гармонійного балансу між когнітивним та науковим знанням, результатом якого стане найбільш точний, професійний, адекватний переклад спеціального тексту та термінів.

Отже, проаналізований матеріал склав 120 англійських термінів та аналогічна кількість їх українських еквівалентів. Результати аналізу показують, що при перекладі англійської терміносистеми використовуються традиційні способи: переклад з допомогою еквівалента – 65 %, з допомогою тлумачення – 16 %, запозичення становить – 15 %, а переклад з допомогою вибору лексичного варіанта – 4 %.

2.2. Семантико-когнітивне дослідження концепту-терміну «crime»

Термін-концепт «crime» входить у сферу інтересів різних наук, він безпосередньо пов'язаний з життям суспільства, є його частиною. Злочини – неминучість у світі людей. Вони завжди існуватимуть. Злочин – це не тільки

протизаконна, суспільно небезпечна дія (або бездіяльність), що порушує громадський правопорядок та підлягає кримінальній відповідальності, а й неприпустима провина або ганебний вчинок. «Злочин» є предметом вивчення кримінології, кримінального права, соціології, психології, філософії, теології та інших наук.

У Cambridge dictionary знаходимо наступне визначення: *illegal activities, an illegal act, an unacceptable or very unreasonable act or situation* (<https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/crime>) [68].

У зв'язку з цим, важливим є розгляд мовних засобів репрезентації терміну-концепту «*crime*» в сучасній англійській мові.

Алгоритм семантико-когнітивного дослідження концепту включає такі етапи, як побудова лексико-семантичного поля (далі ЛСП) концепту, аналіз та опис семантики мовних засобів, що входять до номінативного поля концепту та когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних засобів, тобто, виявлення когнітивних ознак, що формують досліджуваний концепт як ментальну одиницю [14].

Для побудови лексико-семантичного поля концепту необхідно визначити та описати всю сукупність мовних засобів, що представляють концепт та його ознаки. Концепт об'єктивується різними мовними знаками. Повний опис того чи іншого концепту, значущого для певної культури, можливо тільки при дослідженні найбільш повного набору засобів його репрезентації [52].

Концепт «*crime*» є універсальним, тобто він характерний для багатьох країн та культур. Даний феномен властивий і англійській лінгвокультурі та отримує яскраве відображення у мові. Для всебічного аналізу концепту «*crime*» доцільним є розглянути тлумачення ключової лексеми даного поля, а саме тлумачення лексеми *crime*.

Для більш глибокого та всеосяжного розуміння репрезентації досліджуваного концепту в англійській мові необхідний розширений опис лексико-семантичного поля *crime*, а для більш повного розкриття структури

досліджуваного концепту, додамо до опису можливі паремії, афоризми та фразеологізми, які пов'язані з терміном «crime».

Концепт «*crime*» в англійській мові представлено ключовою лексемою *crime*. Лексема *crime* є досить узагальненою у своїй семантиці та стилістично нейтральною, що дає підставу вважати саме це слово ядром відповідного лексикосемантичного поля, що репрезентує концепт «*crime*» англійською мовою.

У лексикографічних джерелах даються різні визначення даної лексеми.

Словник Longman Dictionary of Contemporary English Online трактує слово *crime* наступним чином: 1) illegal activities in general; 2) an illegal action, which can be punished by law (<https://www.ldoceonline.com/dictionary/crime>) [83].

У словнику Cambridge Dictionary наведено наступні визначення досліджуваної лексеми: 1) illegal activities; 2) an illegal act; 3) an unacceptable or very unreasonable act or situation; 4) books, films, and TV shows about crimes being committed and investigated (examined to find the truth about them); 5) an action or activity that is against the law, or illegal activity generally (<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/crime>) [68].

Словник Oxford Learner's Dictionary визначає лексему *crime* наступним чином: 1) activities that involve breaking the law; 2) an illegal act or activity that can be punished by law; 3) an act that you think is morally wrong or is a big mistake (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/crime?q=crime>) [87].

Американський словник Merriam Webster's Dictionary дає для слова *crime* дещо інші трактування: 1) an illegal act for which someone can be punished by the government (especially : a gross violation of law); 2) a grave offense especially against morality; 3) criminal activity; 4) something reprehensible, foolish, or disgraceful (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/crime>) [85].

Словник Collins English Dictionary дає слову *crime* такі визначення: Британський варіант: 1) *A crime is an illegal action or activity for which a person*

can be punished by law. 2) If you say that doing something is a crime, you think it is very wrong or a serious mistake. 3) an act or omission prohibited and punished by law; 4) unlawful acts in general; 5) an evil act; 6) something to be regretted. Американський варіант: 1) an act committed in violation of a law prohibiting it, or omitted in violation of a law ordering it; often, specif., such an act of a serious nature, as a felony: crimes are variously punishable by death, imprisonment, or the imposition of certain fines or restrictions: the range of crime includes felonies and misdemeanors, but not petty violations of local ordinances; 2) an offense against morality; sin; 3) criminal acts, collectively; 4) something regrettable or deplorable; shame. an action or an instance of negligence that is deemed injurious to the public welfare or morals or to the interests of the state and that is legally prohibited; 5) criminal activity and those engaged in it; 6) the habitual or frequent commission of crimes; 7) any offense, serious wrongdoing, or sin; 8) a foolish, senseless, or shameful act (<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/crime>) [71].

В результаті аналізу словникових дефініцій виявлено такі основні значення лексеми *crime*.

Перша сема є термінологічною, яка відноситься до галузі юриспруденції, наприклад: *serious /petty crime*. В галузі юриспруденції поняття «*crime*» має значення суспільно небезпечної дії, що призводить до порушення закону і підлягає кримінальній відповідальності.

Другу сему також може віднесено до юридичної термінології. Вона передає значення «*різновиду злочину*»: наприклад, злочини, пов'язані з автомобільними перевезеннями, крадіжками зі зломом, вандалізмом.

Третя сема є загальноживаною та позначає неприпустимий і недозволений суспільством вчинок або гріх: наприклад, *апартеїд вважається злочином проти людяності*.

Четверта сема вживається у розмовній мові, найчастіше у жартівливій формі: наприклад, *бути такою красивою – це злочин*.

Отже, можна дійти висновку, що концепт «*crime*» включає в собі кілька основних компонентів значення лексеми *crime*: 1) *протиправна дія (illegal*

act); 2) провина (*offense*); 3) будь-яка дія, заборонена кримінальним правом (*actions or events banned by criminal law / or something illegal*); 3) порушення громадських норм поведінки (*immoral act*); 4) злочин (*misdeed*), 5) злочин або помилка, *grpx (sin)*.

Лексема *crime* реалізується в словосполученнях, утворених за п'ятьма моделями: 1) *crime + prep + N* (*crime against humanity, crime of passion, crime of omission*); 2) *N + prep + crime* (*a crackdown on crime, a victim of crime, proceeds of crime, partners in crime*); 3) *crime + N* (*crime scene, crime industry, crime boss, crime bill, crime leader, crime business*); 4) *V + crime* (*to commit a crime, to clear a crime*); 5) *Adj/N+ crime* (*street crime, concealed crime, aggressive crime, admitted crime, deliberate crime, domestic crime*) (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/crime?q=crime> <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/misdeed>) [87].

Дані приклади свідчать, що термін *crime* формує словосполучення, які передають значення «тип злочину», «діяч, який вчиняє чи організує злочин», і навіть «характер злочину».

Проаналізовані слова вступають у дериваційний процес і утворюють похідні терміни: *criminal* – злочинний, *грабіжницький*, *criminality* – злочинність, *criminate* – звинувачення у злочині, *criminalism* – кримінальність, *criminous* – злочинний, *criminatory* – звинувачуючий, *crimination* – звинувачення у злочині, *crimeless* – невинний, *criminalistic* – криміналістика, *criminalist* – криміналіст, *criminally* – злочинно, *criminalize* – вважати будь-які дії протизаконними, *criminalistic* – криміналістичний, *criminative* – обвинувальний, *criminalization* – залучення до злочинної діяльності, тощо (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/crime?q=crime> <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/misdeed>) [87].

Семантичний аналіз виявлених дериватів дає можливість показати низку додаткових когнітивних ознак досліджуваного концепту. Для більшої наочності дослідження, проаналізуємо синоніми концепту «*crime*». Виявлено ряд одиниць з конотацією «*crime*», а саме: *wrong; misdemeanor, tort, felony*.

Crime, offense, sin agree in meaning a breaking of law. Crime usually means any serious violation of human laws: the crime of treason or robbery. Offense is used of an infraction of either human or divine law, and does not necessarily mean a serious one: an offense leading to a jail sentence; an offense against morals. Sin means a breaking of moral or divine law: the sins of greed and lust (<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/crime>) [71].

Тезаурус англійської мови виділяє ширший ряд синонімів терміну *crime*. Такий синонімічний ряд можна розподілити на три категорії, виходячи із значення лексем:

1. Перша група синонімів описує тип злочину як правопорушення і представлена наступними лексемами: *injury* – травма, *offence illegal act* – правопорушення/незаконна дія, *fault* – провина, *breach of the law* – порушення закону, *violation of the law* – порушення закону, *infraction of the law* – порушення закону, *misdemeanor* – проступок, *felony* – тяжкий злочин, *unlawful act* – протиправна дія, *misdeed* – злочин, *transgression* – порушення, *violation* – порушення.

2. Друга група складає злочинну діяльність з кримінальної точки зору: *corruption* – корупція, *lawbreaking* – порушення закону, *misconduct* – неправомірна поведінка, *delinquency* – правопорушення, *wrongdoing* – правопорушення, *felony* – фелонія, *illegality* – незаконність, *villainy* – лиходійство.

3. До третьої групи відносяться значення злочинів, як «гріх» або дія, що не схвалюється суспільством: *evil action* – зловмисні дії, *sin* – гріх, *atrocitiy* – звірство, *injustice* – несправедливість, *monstrosity* – жахливість, *abuse affront* – зловживання, *outrage* – обурення, *immoral act* – аморальна дія, *violation* – порушення, *disgrace* – ганьба.

До найближчої периферії ЛСП терміну-концепту «*crime*» відносяться лексеми *misdeed* – проступок, *felony* – фелонія (тяжкий злочин), *offence* – злочин (правопорушення).

Звернемо увагу на те, що слово-синонім *offence* визначається: 1) *An offence is a crime that breaks a particular law and requires a particular punishment.* 2) *Offence or an offence is behaviour which causes people to be upset or embarrassed.* 3) *In sports such as American football or basketball, the offense is the team which has possession of the ball and is trying to score* (<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/offence>) [71].

Розглянемо інші семи, які складають значення слова *offence*. У словнику представлено наступні визначення лексеми, що аналізується: 1) *a violation or breach of a law, custom, rule, etc.* 2) *any public wrong or crime, nonindictable crime punishable on summary conviction.* 3) *annoyance, displeasure, or resentment.* 4) *to cause annoyance or displeasure to someone.* 5) *a source of annoyance, displeasure, or anger.* 6) *attack; assault.* 7) *archaic injury or harm* (<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/crime>) [71].

Перші п'ять значень використовуються у повсякденному спілкуванні, оскільки є загальновживаними. Шосте значення є термінологічним, що використовується у юридичній термінології. Крім того, дослідження показало, що лексема *offence* реалізується в мові у поєднаннях, утворених за такими чотирма моделями: 1) Adj + offence (*abortive offence* – правопорушення, що пов'язане з абортами, *admitted offence* – визнане (встановлене) правопорушення, *criminal offence* – кримінальне правопорушення, *violent offence* – насильницький злочин, *detached offence* – відокремлений (від основного) злочин, *prearranged offence* – спланований злочин); 2) N + offence (*alcohol-related offence* – правопорушення, пов'язані з алкоголем, *drug offence* – злочини, пов'язані з наркотиками, *police offence* – правопорушення з боку поліції, *street offence* – правопорушення на вулицях, *traffic offence* – порушення правил дорожнього руху); 3) offence + prep + N (*offence in a person* – злочин проти особи, *offence of question* – склад злочину, *offence of drunkenness* – злочин пияцтва); 4) V+offence (*to commit an offence* – вчинити злочин, *admit an offence* – визначити (встановити) злочин).

Аналіз виразів з компонентом значення «правопорушення» свідчить про те, що найбільша валентність слова *offence* представлена моделями Adj + *offence* та N + *offence*, а модель V + *offence* не є продуктивною для термінологічного значення слова *offence*.

Лексема *offence* утворює два продуктивних слова: *offender* – злочинець, *offending* – злочинний.

Порівнюючи слова *crime* і *offence* можна зазначити, що лексема *offence* використовується в значенні злочин не тільки як повний синонім слова *crime*, але і визначається як «проступок», «образа», «напад».

В англійській мові значення «злочин» присутнє також і в семантиці слова *felony* (фелонія), яке відноситься до юридичної термінології і визначається наступним чином: 1) *a major crime, as murder, arson, or rape, for which statute usually provides a greater punishment than for a misdemeanor: the usual minimum penalty is imprisonment for one year*; 2) *an offense, as murder or burglary, of graver character than those called misdemeanors, esp. those commonly punished in the U.S. by imprisonment for more than a year*; 3) *Early English law: any crime punishable by death or mutilation and forfeiture of lands and goods* (<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/felony>) [71].

Це слово використовується у більш вузькому сенсі на відміну від слова *crime*.

Слово *felony* утворює словосполучення за такими моделями: 1) Adj + *felony* (*less felony* – не тяжкий злочин, *(non-)capital felony* – злочин, за який (не)передбачено покарання у вигляді смертної кари, *sex felony* – злочин сексуального характеру, *substantive felony* – істотний злочин); 2) V + *felony* (*commit or perpetrate a felony* – вчинити (скоїти) тяжкий злочин); 3) *felony* + prep + Adj + N (*felony at common law* – кримінальний злочин у загальному праві); 4) *felony* + prep + N (*felony of violence* – насильницький злочин).

Слово *felony* утворює такі похідні: *felonry* – злочинні елементи, *feloniousness* – злочинний намір, *feloniously* – коячи фелонію, *feloniousness* – злочинний намір, *felon* – небезпечний карний злочинець.

Розглянувши вживання терміну *felony*, ми можемо сказати, що його основним значення є тяжкий злочин, за який передбачено серйозне покарання. Даний термін відрізняється від лексеми *crime* тим, що він лімітує значення злочину як тяжкого кримінального злочину, що тягне за собою суворе покарання до вищої міри.

Інший синонім терміну *crime* – *misdemeanor* – має такі значення у словнику: 1) *A misdemeanor is an act that some people consider to be wrong or unacceptable.* 2) *In the United States and other countries where the legal system distinguishes between very serious crimes and less serious ones, a misdemeanor is a less serious crime.* 3) *The act of misbehaving.* 4) *Any minor offense, as the breaking of a municipal ordinance, for which statute provides a lesser punishment than for a felony: the penalty is usually a fine or imprisonment for a short time (usually less than one year) in a local jail, workhouse, etc.* 5) *A criminal offense defined as less serious than a felony.* 6) *An instance of misbehavior; misdeed* (<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/misdemeanor>) [71].

Аналізуючи визначення терміну слова, можна зробити висновок, що значення термінів *misdemeanour* і *felony* близькі за значенням і відрізняються лише ступенем тяжкості. Злочини *фелонії* позначають більш тяжкий злочин. Таким чином, *misdemeanour* можна віднести до зони ближньої периферії ЛСП *crime*.

Синонімічне слово *misdeed* має лише одне значення: 1) *A misdeed is a bad or evil act.* 2) *An evil or illegal action.* 3) *A wrong or wicked act; crime, sin, etc.* (<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/misdeed>) [71].

Слово *illegality* має схожі дефініції з лексемою *crime*: 1) *illegal condition or quality; unlawfulness;* 2) *an illegal act* [71].

Таким чином, цей термін може бути віднесеним до периферії, так як має схожі дефініції з лексемою *crime*, проте використовується лише у юридичній сфері.

Лексема *sin* має наступне значення у словнику Collins Dictionary: *Sin or a sin is an action or type of behaviour which is believed to break the laws of God:*

1) *an offense against God, religion, or good morals*; 2) *the condition of being guilty of continued offense against God, religion, or good morals*; 3) *an offense against any law, standard, code, etc.* У сфері теології його значення уточнюється: 1) *transgression of God's known will or any principle or law regarded as embodying this*ж 2) *the condition of estrangement from God arising from such transgression* See also *actual sin, mortal sin, original sin, venial sin*ж 3) *any serious offence, as against a religious or moral principle*ж 4) *any offence against a principle or standard* (<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/sin>) [71].

Таким чином, виявляється, що слова *crime*, *offense*, *sin* мають спільний денотативний компонент «злочин». Однак ці синоніми мають додаткові семи, які визначають різницю в їх значеннях. Лексема *crime* зазвичай використовується, коли йдеться про серйозне правопорушення, в той час як слово *offense* вживається стосовно порушення чи людського, чи божого закону, а лексема *sin* має значення морального злочину чи злочину проти бога, тому це слово можна віднести до далекої периферії.

Розгляд концепту неможливий без урахування фразеологічних одиниць, або паремії, афоризмів, стійких виразів, тощо, оскільки вони є цінним джерелом інформації про змістовні сторони концепту.

Вчені вважають, що фразеологізм є одним із основних засобів вербалізації терміну-концепту. Таким чином, можна дослідити ментальне (концепт) через матеріальне (мова).

Для характеристики репрезентації концепту «злочин» в англійській мові за допомогою фразеологізмів ми відібрали мовні одиниці методом суцільної вибірки з Cambridge Dictionary:

crime doesn't pay (злочин ніколи не виправдовується) – *an expression means that you believe criminals are always punished for their crimes* (<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/crime-doesn-t-pay>) [68].

the greater the crime, the higher the gallows (чим серйозніший злочин, тим вища шибениця) – *відплата відповідає вині. A gallows is a wooden frame used to*

execute criminals by hanging (<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/gallows>) [71].

Інформативними для виявлення поля інтерпретації концепту є паремії – стійкі вирази у речовому вживанні, ритмічно організовані у мові, стали вирази, які використовуються у повсякденному спілкуванні. У пареміях зафіксовано багатовіковий досвід народу. Тому паремія є осмисленням концепту.

Паремії об'єктивують, наприклад, наступні ознаки концепту *crime*.

1. Злочин завжди крається: *punishment awaits crime* (покарання чекає на злочин); *ignorance of the law is no excuse* (незнання закону не виправдовує); *punishment follows hard upon crime* (покарання суворо йде за злочином); *punishment is lame, but it comes* (покарання кульгаве, але воно приходить).

2. Злочин неможливо приховати: *crimes may be secret, yet not secure* (злочини можуть бути таємними, але будь-який секрет викривається); *whenever a man commits a crime, God finds a witness* (щоразу, коли людина скоює злочин, Бог знаходить свідка); *when you have committed a crime, the whole world is a looking glass* (коли ви скоєно злочин, весь світ — дзеркало); *murder will out* (вбивство вийде назовні); *old sins cast long shadows* (старі гріхи відкидають довгі тіні); *walls have ears* (стіни мають вуха); *truth will out* (правда вийде назовні).

3. Злочин має причину: *crime is the root of all evil* (злочинність — корінь усього зла); *no crime is founded upon reason* (жоден злочин не ґрунтується на розумі); *necessity knows no law* (необхідність не знає закон)у; *poverty is the mother of crime* (бідність — мати злочину).

4. Злочин як частина життя: *if you share your friend's crime, you make it your own* (якщо ти розділяєш злочин свого друга, ти робиш його своїм); *he acts the third crime that defends the first* (він чинить третій злочин, що виправдовує перший); *ill weeds grow apace* (погані бур'яни швидко ростуть); *hang a thief when he's young, and he'll not steal when he's old* (повісьте злодія, коли він молодий, і він не крастиме, коли постаріє).

5. Злочин, як проступок, що засуджується: *if stupidity were a crime, half the human race would be hanged at every crossroads* (якби дурість була злочином, половину людської раси вішали б на кожному перехресті); *what greater crime than loss of time* (який більший злочин, ніж втрата часу); *if lying were a capital crime, the hangman would work overtime ; living is not a reward and dying is no crime* (якби брехня була злочином, що карається смертю, кат працював би понаднормово); *poverty is not a crime* (бідність — не злочин); *gossip is more horrible than a capital crime* (плітки жахливіші за злочин, що карається смертю).

Потрібно зауважити, що в таких виразах є очевидним перебільшення. Брехня або тупість відносяться до ряду злочинів, хоча такими вони не є.

6. Злочин, як почуття провини. *evil doers are evil dreader* (злочинці бояться зла); *do right and fear no man* (чинити правду і нікого не боятися); *he who excuses, accuses himself a guilty* (той, хто виправдовується, звинувачує себе); *conscience needs no accuser* (совість не потребує обвинувача).

Будь-яка приказка, відокремлена від ситуації, має повчаючу функцію та підказує можливий вихід з ситуації. Приказки та сталі вирази з концептом-терміном *crime* застерігають та закликають до того, що злочин – це така дія, що засуджується суспільством.

Отже, для побудови структури поля концепту необхідно виділити його когнітивні ознаки, що відображають його різні аспекти, параметри категоризації, узагальнюючі однорідні когнітивні ознаки у структури концепту. Для цілого ряду групи концептів когнітивні ознаки можуть бути однаковими.

Застосовуючи метод аналізу словарних дефініцій, виявлено, що концепт *crime* має наступні когнітивні ознаки: 1) дія; 2) протиправна дія; 3) аморальність; 4) проступок; 5) зло; 6) те, що поза законом; 7) гріх; 8) злочинний стан; 9) винність; 10) причинність.

Грунтуючись на результатах проведеного аналізу словникових дефініцій, аналогічних лексем, фразеологічних одиниць та паремії, можна

змодельовати структуру лексико-семантичного поля, що репрезентує концепт «crime» у сучасній англійській мові таким чином.

Ядро лексико-семантичного поля досліджуваного концепту-терміну визначається ключовою лексемою *crime*. Навколоядерну зону утворюють такі синонімічні лексеми, як *misdeed, misdemeanor, offence, felony, illegality*,

У зоні ближньої периферії знаходяться лексеми *sin – гріх, case – випадок, evil – зло, misconduct – неправомірна поведінка, wrongdoing – протиправна дія, break – порушення, fault – вина, delict – делікт, racket – рекет, corruption – корупція, delinquency – правопорушення, scandal – скандал*.

Далеку периферію складають фразеологічні одиниці та паремії, такі як: *crime doesn't pay – злочин не окупається; the greater the crime the higher the gallows – чим більший злочин, тим вище шибениця* тощо.

Таким чином, проаналізувавши мовні засоби репрезентації концепту-термінц «crime» у сучасній англійській мові, виявлено когнітивні ознаки даного концепту та змодельована структура відповідного лексико-семантичного поля, що вербалізує досліджуваний концепт-термін у сучасній англійській мові. Проведене дослідження доводить, що концепт-термін «crime» є характерним для англійської лінгвокультури та широко представлений у вживанні.

2.3. Категоріальний аналіз термінологічного кластера «комп'ютерна вірусологія»

Процес комунікації здійснюється за допомогою спеціальних лінгвістичних засобів, серед яких відзначені лексичні, морфологічні, семантичні, граматичні, синтаксичні, лексичні засоби, відтворення яких характерне для систем професійної комунікації, що відбиває інформаційно-гносеологічну картину світу. Для мови науки характерно функціонування та фіксація термінів, кожен елемент наукового знання формується на базі ланцюжка суміжних взаємопов'язаних наукових галузей, що надаються за

допомогою мовних чи знакових одиниць, властивих спеціалізованим галузям наукового знання.

Народження кожного терміну – складний когнітивно-інтелектуальний процес, заснований на спільній роботі когнітивних механізмів мислення. З'явившись як ім'я новоствореного наукового поняття, термін проходить певний шлях контекстуальної (контекстної) адаптації, коли в рамках наукової теорії або концепції відбувається перевірка його на сумісність з понятійно-категоріальною базою конкретної терміносистеми.

Терміносистема є складною конструкцією, що підкреслюється існуючими критеріями кількісної та якісної множинності структурних утворень, процесами розвитку та трансформації, перебудови, наявністю великої кількості системотворчих факторів, динамікою процесів, що піддаються координації, а також характером розвитку системи.

Терміни характеризується видовим розмаїттям: заміненість термінів, уточнення, втрата, виникнення, перегруповування. Вивчення терміносистеми, що розвивається, показує, що існує велика можливість утворення нових термінів при одночасному збереженні існуючих раніше. У такому випадку складність зазначених терміносистем виражається у можливості семантичного уточнення термінів, спроможності утворювати нові макросистеми термінів і здійснювати їх перегруповування в межах вже існуючих макросистем.

Найважливішим питанням для створення теорії терміна було питання про сферу функціонування термінів, про їх категоріальну організацію.

Категоріальний аналіз є критерієм, що дозволяє провести відбір термінів для отримання результату – основної, базової частини термінології. Категоріальне моделювання ґрунтується на загальних смислових елементах, що мають загальний характер, які є типовими для великих класів слів: матеріал, структура, процеси, властивості, субстанція, форма, якість. Це дає можливість виявляти кордони терміносистеми, її обсяг, що формується на основі всіх термінів конкретної галузі знань. Її складові встановлюють ієрархічні відносини у межах терміносистеми [1].

Терміносистема комп'ютерних технологій формується та розвивається. Це складна галузь з міждисциплінарним характером зв'язків, в якій існуюче термінологічне поле комп'ютерних технологій є впорядкованою системою, яка ґрунтується на науковій класифікації понять, де семантичні зв'язки вибудовуються між елементами поля. Основою структурою поля термінів у сфері комп'ютерних технологій є ядро і периферії, елементами яких є терміни, які існують у суміжних галузях знань, оскільки комп'ютерні технології характеризуються міждисциплінарним характером зв'язків. Міжсистемність запозичень свідчить також про інтернаціоналізацію термінів.

Розглянемо термінологічний кластер «Комп'ютерні технології, комп'ютерний вірус». Його вербально-семіотичною основою є технічна термінологія, що постає як сукупність гносеологічних комплексних фрагментів науково-технічної картини світу.

Головним засобом артикуляції науки є наукова мова, основою якої є термінологія. Багатоаспектність науки, глибока внутрішня зв'язність і безперервність стають її характерними властивостями.

Технічна термінологія, як металемент мови технічної науки, визначається наявністю сукупності термінів (спеціалізованих мовних знаків), які у певній науковій сфері є засобом вираження технологічних і технічних понять.

Технічна термінологія приймає участь у процесах номінації предметів (денотатів), що позначаються, і типових об'єктів у наукових галузях знань. Процеси вивчення технічної термінології характеризуються складністю через те, що у плані висловлювання простежується збіг субстанційності метамови і мови об'єкту.

У технічному гносеологічному просторі терміни виконують функцію, яка організує науково-технічні тексти, служить для формування певної предметно-понятійної зони або фрагмента сфери функціонування.

Сфера функціонування термінів відрізняється підвищеною неологізацією, специфічністю вербальної репрезентацією та описом понять.

Науково-технічний текст як сфера функціонування технічних і технологічних термінів містить і транлює спеціалізовану наукову інформацію або інструкції, що стосуються технічної сфери, отримані в результаті наукових досліджень або розробки конкретних технологічних додатків. У цьому типі текстів використовуються технічні мови та коди, які зрозумілі лише суб'єктам науки та науково-професійної діяльності.

Термінологія в ситуації функціонування досягає рівня терміносистеми, прикладом можуть служити ряд терміноодиниць в українській та англійській мовах: *accountable file* – файл, що враховується або файл, який при розрахунку продуктивності системи братиметься до уваги; *accumulator* – накопичувач, що збирає пристрій; суматор або накопичувач регістру процесора, що зберігає підсумкову інформацію після виконання команди. За наявності в комп'ютері одноадресної системи команд існує лише *суматор* – одночасно і компонент операції (операнд), і результат; ряд операцій можуть виконуватися виключно над суматором, наприклад, підсумовування двійкових чисел. У ролі суматора можуть бути задіяні як усі регістри, так і окремі їх групи; *cluster* – 1) кластер. 1. Сукупність зовнішніх пристроїв (найчастіше терміналів чи серверів). 2. Специфікатор абстрактного типу даних (АТД). 3. Відома кількість даних або системних потужностей, які становлять сукупність в єдиній логічній групі, що становлять єдиний ресурс, загальний потенціал. 4. Розпізнавання образів (група об'єктів, що володіє загальними ознаками). *clusters topology* – кластерна топологія ієрархічного вигляду. Архітектура комп'ютерного забезпечення, що характеризується наявністю вузлів, об'єднаних у кластери, які з'єднуються між собою на основі міжпроцесорних зв'язків (*heartbeat*), що включає диски, що розділяються (*SCSI*, *FiberChannel*). Усередині одного кластера та між вузлами різних кластерів міжпроцесорні зв'язки підкоряються різним правилам [2].

Прикладом може бути низка актуальних термінів мови програмування та інформаційних технологій, що вважається мовою для спеціальних цілей (LSP):

anticipatory paging – підкачування (підлаштування) з випередженням (у системах з віртуальною пам'яттю); *array processor* – векторний процесор; матричний процесор. Процесор масиву або мультипроцесор, здатний виконувати обчислення з великим масивом даних. Він виконує лише одну інструкцію за один раз для масиву даних; *back face* – невидима поверхня або відсікання зворотної сторони. Спосіб приховати лише задні грані тривимірного об'єкта, функція використовується у вікні 3D-перегляду; *Bose – Chaudhuri – Hocquenghem codes* – «коди Боуза – Чоудхурі – Хокенгейма» (коди БЧХ). Двійкові лінійні блокові коди здатні виправляти множинні помилки. Блокові коди з використанням зсувних регістрів і декодування існують для широкого діапазону швидкостей, можуть забезпечити значний виграш від кодування, а декодери можуть бути реалізовані навіть на високих швидкостях; *chopper-stabilized amplifier (CSA)* – перемикач, що реалізує модуляцію в класичних операційних підсилювачах зі стабілізацією переривником тощо [2].

У період, коли відбувається становлення нової галузі науки, виникає велика кількість метафоричних термінів, які виступають як інструменти, що дозволяють оволодіти спеціальним знанням. Метафоричність термінології дозволяє пояснити нове через старе.

Ці умовні метафоричні конструкції у сприйнятті називаються концептуальними метафорами, які є семантичним відображенням зв'язків у різних галузях знань.

Оскільки понятійна база «комп'ютерної вірусології» перебуває у стадії формування, механізмом метафоризації у цій галузі є процес взаємодії відомих і нових понять, що зумовлює породження знання. Звертаючись до галузі знань «комп'ютерна вірусологія», центральним концептом якої є *комп'ютерний вірус*, відзначимо, що останній виступає складною метафоричною конструкцією, що відображає поняття таких галузей знань: «війна», «медицина», «біологія», «механіка», «філологія». У деяких випадках важко визначити, з якого домену запозичено термін.

Наприклад, вираз *protecting against virus* (захист від вірусів) визначається як відображення доменів «медицина» і «війна».

У складі терміну *virus attack*, саме слово *attack* є центральним.

У тлумачному словнику англійської мови Cambridge Dictionary іменник *attack* представлений такими дефініціями: 1) *a sudden, short period of illness, or a sudden feeling that you cannot control*; 2) *strong criticism of someone or something*; 3) *a violent act intended to hurt or damage someone or something*; 4) *the part of a team in some sports that tries to score points* (<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/attack>) [68].

З цих прикладів ясно, що застосування слова «attack» у галузі комп'ютерної вірусології є перенесенням із домену «біологія», де вірус асоціюється з людською істотою і розглядається як вид зброї, та домену «медицина» - вид захворювання.

Наступним прикладом є термін *injection*, який визначається: 1) *the act of putting a liquid, especially a drug, into a person's body using a needle and a syringe (small tube)*; 2) *the introduction of something new that is necessary or helpful to a situation or process*; 3) *the act of putting new energy or money into something in order to help it succeed* (<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/injection?q=%C2%ABinjection%C2%BB>) [68].

Даний приклад демонструє, що термін відображає сутність домену «медицина». Такий вираз як *injection of code* можна порівняти із введенням медичного препарату в живий організм.

Розглянемо приклад його пояснення у спеціальній сфері:

Code injection is the term used to describe attacks that inject code into an application. That injected code is then interpreted by the application, changing the way a program executes. Code injection attacks typically exploit an application vulnerability that allows the processing of invalid data. This type of attack exploits poor handling of untrusted data, and these types of attacks are usually made possible due to a lack of proper input/output data validation. Attackers are able to introduce

(or inject) code into a computer program with this type of vulnerability (<https://www.contrastsecurity.com/glossary/code-injection>) [69].

Ін'єкція коду – це термін, що використовується для опису атак, які вводять як код у програму. Цей введений код потім інтерпретується програмою, змінюючи спосіб виконання програми. Атаки з ін'єкцією коду зазвичай використовують вразливість програми, яка дозволяє обробляти недійсні дані. Цей тип атаки використовує погану обробку ненадійних даних, і такі типи атак зазвичай стають можливими через відсутність належної перевірки вхідних/вихідних даних. Зловмисники можуть вводити код у комп'ютерну програму з цим типом вразливості.

Наступний приклад – *antivirus engine*.

Розглянемо його тлумачення: *An antivirus engine is the quintessential entity of antivirus software, the primary defensive shield that guards computing systems from potential malicious activities such as viruses, adware, malware, worms, Trojans and phishing activities. Antivirus engines function as scanning systems to detect and neutralize any detected threat, thereby ensuring the safety of computer systems and large corporal operations.*

An antivirus engine comprises a sum of key components and employs a prevalence of techniques to execute its protective operations. One of the primary components is the scanner, which is engineered to deeply analyze an array of files and system registry samples. When it identifies potentially hazardous signals corresponded to malicious code, the scanner correlates the samples to a database of virus signatures or detection patterns (<https://cyberpedia.reasonlabs.com/EN/antivirus%20engine.html>) [73].

Антивірусний движок – це квінтесенція антивірусного програмного забезпечення, основний захисний щит, який захищає комп'ютерні системи від потенційної шкідливої діяльності, такої як віруси, рекламне ПЗ, шкідливі програми, черв'яки, трояни та фішинг. Антивірусні движки функціонують як системи сканування для виявлення та нейтралізації будь-якої виявленої

загрози, тим самим забезпечуючи безпеку комп'ютерних систем та великих корпоративних операцій.

Антивірусний движок складається з набору ключових компонентів та використовує низку методів для виконання своїх захисних операцій. Одним з основних компонентів є сканер, який розроблений для глибокого аналізу масиву файлів та зразків системного реєстру. Коли він виявляє потенційно небезпечні сигнали, що відповідають шкідливому коду, сканер зіставляє зразки з базою даних вірусних сигнатур або шаблонів виявлення.

Такий приклад виявляє походження цього терміну із домену «механіка».

Інший термін *computer virus writer* означає: *A virus writer is one who writes malware. It poses an increasingly serious threat. Several destructive computer viruses and worms have harmed files and hard drives, including the Melissa virus, the Explore.Zip worm, the CIH (Chernobyl) virus, Nimda, and Code Red* (https://itlaw.fandom.com/wiki/Virus_writer) [78].

Автор вірусу — це той, хто створює шкідливе програмне забезпечення. Воно становить дедалі серйознішу загрозу. Кілька руйнівних комп'ютерних вірусів і черв'яків пошкодили файли та жорсткі диски, зокрема вірус Melissa, черв'як Explore.Zip, вірус CIH (Чернобиль), Nimda та Code Red.

Цей термін відображає домен «філологія».

Розглянемо такий незвичайний термін як *fishing*.

Phishing refers to a social engineering attack, where someone misrepresents their identity or authority in order to induce another person to provide personally identifiable information (PII) over the Internet. Internet scammers use e-mail bait to "phish" for passwords and personal financial data from the "sea" of Internet users (<https://itlaw.fandom.com/wiki/Phishing#Definitions>) [78].

Фішинг — це атака соціальної інженерії, під час якої хтось спотворює свою особу або повноваження, щоб спонукати іншу особу надати персональну ідентифікаційну інформацію (PII) через Інтернет. Інтернет-шахраї використовують електронні листи-приманки, щоб «фішингом» отримати паролі та персональні фінансові дані від «моря» інтернет-користувачів.

Фішинг – це термін, який був введений у 1996 році американськими хакерами, які крали облікові записи America Online («AOL»), шахрайським шляхом виманюючи паролі користувачів AOL. Використання «ph» у термінології сягає 1970-х років, коли перші хакери займалися «фрікінгом», або зломом телефонних систем.

Походження терміну можна визначити доменом «спорт».

Іншим цікавим прикладом є термін *Morris worm*.

The Morris worm was one of the first computer worms distributed via the Internet; it is considered the first worm to gain significant mainstream media attention (https://itlaw.fandom.com/wiki/Morris_worm#Definition) [78].

Черв'як Морріса був одним із перших комп'ютерних черв'яків, що поширювалися через Інтернет; він вважається першим черв'яком, який привернув значну увагу масових ЗМІ.

У 1988 році студент Корнельського університету Роберт Т. Морріс написав програму, яка підключалася до іншого комп'ютера, знаходила та використовувала одну з кількох вразливостей для копіювання себе на цей другий комп'ютер і починала запускати свою копію на новому місці. Як оригінальний код, так і копія потім повторювали ці дії в нескінченному циклі на інших комп'ютерах ARPANET. Цей автоматизований інструмент атаки на мережу спричинив геометричний вибух копій, що запускалися на комп'ютерах по всій мережі ARPANET. Черв'як використовував так багато системних ресурсів, що атаковані комп'ютери більше не могли функціонувати. В результаті 10% комп'ютерів США, підключених до ARPANET, фактично зупинилися приблизно одночасно. Це також призвело до першого засудження у Сполучених Штатах за Законом про комп'ютерне шахрайство та зловживання 1986 року.

Домен походження терміну «біологія».

Таким чином, значна частина термінології комп'ютерної вірусології містить терміни, утворені в результаті метафоризації значень

загальновживаних слів на основі виявлених в результаті когнітивної діяльності характерних ознак, названих явищ.

Встановлено, що доменами, з яких походять більшість термінів комп'ютерної вірусології, є «війна», «медицина», «біологія», «спорт», «філологія» тощо.

Висновки до другого розділу

1. Описано перекладацькі стратегії та умови адекватного перекладу термінів як декодування ментальної ідентичності. Встановлено способи перекладу англійських термінів українською мовою на основі словникового аналізу. Визначено, що при перекладі використовуються наступні методи: еквівалентний переклад, тлумачення, запозичення, підбір лексичного варіанту.

2. Проаналізовано мовні засоби, які представляють концепт-термін «crime» в сучасній англійській мові.

3. Проведено категоріальний аналіз термінологічного кластеру «комп'ютерні віруси». Встановлено причини метафоризації даного кластеру, визначено домени приналежності окремих термінів.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота присвячена студіюванню когнітивних аспектів розвитку та функціонування термінів в англійській мові.

1. Розглянуто теоретичні дослідження з проблеми когнітивного аналізу термінів.

Встановлено, що когнітивні аспекти лінгвістичного дослідження мають великий інтерес для термінознавства. Особливістю когнітивного підходу є те, що він акцентує появу і використання терміну з раціональним мисленням. Отже, когнітивне термінознавство використовує досягнення когнітивної лінгвістики, а саме – когнітивної семантики.

Згідно з когнітивним підходом, термін визначають як оперативну, змістовну одиницю пам'яті ментального лексикону, концептуальної системи, картини світу. Термін має набір лінгвістичних ознак: номінативність, наявність дефініції, точність значення; контекстуальна незалежність, стійкість відтворювання у мові; стилістична нейтральність; конвенційний характер. Термін акумулює спеціальні знання, які необхідні для професійної та наукової комунікації, і тому сам стає інструментом пізнання. Зокрема, термін може приймати на себе когнітивні і прагматичні функції метафори.

Терміни є елементарними когнітивно-інформаційними моделями і розрізняються на загальні, специфічні та професійні. Вони можуть складатися з одного слова або сполучення.

Вивчення термінології у рамках когнітивної лінгвістики передбачає побудову концептуальних моделей певної галузі знання, визначення взаємозв'язку між структурами знання і мовними засобами.

Термін розглядається як вербалізований результат професійного мислення і визначається наступним спрямуванням його вивчення: соціотермінознавчим, комунікативним, соціокогнітивним та фреймовим.

2. Вичено питання типології багатозначності термінів. Багатозначність термінів передбачає наявність у терміні кількох

взаємопов'язаних значень із спільністю одного або більше семантичних компонентів. Класичне термінознавство вважає полісемію недоліком галузевих термінологій. Але на сучасному етапі розвитку термінознавства вважається, що багатозначність не є недоліком або випадковістю, а виконує певні необхідні функції.

Існування багатозначності термінів пов'язано з декількома факторами: 1) «авторська багатозначність» пов'язана з різними інтерпретаціями одного і того ж явища або наслідком конкуренції наукових концепцій; 2) недостатній або нетривалий розвиток предметної області; 3) застосування різних механізмів утворення термінів; 4) виконання функції мовної економії.

Термінологічна полісемія може бути якісна і кількісна. Семантична багатозначність спричинена міжгалузевістю термінології. Концептуальна багатозначність – різним розумінням одного явища в рамках однієї області. Категоріальна – загальністю або спеціальністю застосування терміну. Внутрішньогалузева – специфікою розуміння фахівцями предметної галузі. Окрему групу складають полісеманти з гнучкою семантикою, які легко пристосовуються до будь-якої галузі.

Методика виявлення лексичного прототипу на основі аналізу зіставного ядра використовується для всіх варіантів багатозначного слова. Вона включає: первинний аналіз словникових значень; виявлення когнітивного образу; аналіз семантичної структури варіантів терміну; визначення ядра терміну; виведення словникового значення із системного значення.

3. Встановлено шляхи розвитку терміносистем сучасної англійської мови.

Визначено, що розвиток терміносистеми відбувався наступними шляхами: співвіднесеність термінів у різних мовах (поява інтерлексів); формування когнітивних опозицій в мовних системах; врахування екстралінгвістичних факторів та характеру мовної особистості; морфологічним способом терміноутворення; неморфологічним способом

теміноутворення; словоскладанням; термінологічною деривацією; метафоризацією.

4. Описано стратегії перекладу термінів на основі когнітивного підходу.

Вивчення та зіставлення оригінального та перекладного матеріалу відкриває багато можливостей для розгляду того, як когнітивний зміст виявляється з оригіналу та кодується в одиницях мови перекладу, а також наскільки категоріальний апарат мови перекладу та когнітивна база перекладача впливають на адекватність результату такої діяльності.

Для досягнення адекватного перекладу, необхідно враховувати певні умови: 1) системна відмінність термінів; 2) наявність або відсутність у мові оригіналу та перекладу понять, виражених у термінах; 3) існування терміну як елементу терміносистеми; 4) наявність описаних семантичних відмінностей термінів та відповідність обсягів значення терміну в тексті перекладу і оригіналі; 5) врахування стилістичних відмінностей термінів; 6) прагнення уникати синонімії у контексті спеціального тексту при перекладі.

5. Здійснено семантико-когнітивне дослідження термінологічних одиниць різних галузей науки та техніки.

По-перше, описано способи перекладу англійських технічних термінів українською мовою на прикладі словарних статей Англо-українського словника технічних термінів. Для запобігання при аналізі семантичної полісемії при перекладі застосовувалися наступні джерела: Collins Discovery Encyclopedia, Merriam Webster Dictionary, Cambridge Dictionary, Oxford learner's Dictionary.

Проаналізовано біля 120 англійських термінів та аналогічна кількість їх українських еквівалентів. За результатами аналізу 65 % термінів перекладено з допомогою еквівалентів, 16 % - тлумаченням, 15 % - запозиченнями, 4 % – вибором лексичного варіанту.

По-друге, здійснено семантико-когнітивне дослідження концепту-терміну «crime».

Алгоритм семантико-когнітивного дослідження концепту включав такі етапи: 1) побудова лексико-семантичного поля концепту; 2) аналіз та опис семантики мовних засобів, що входять до номінативного поля концепту; 3) когнітивну інтерпретацію результатів опису семантики мовних засобів, тобто, виявлення когнітивних ознак, що формують досліджуваний концепт як ментальну термінологічну одиницю.

Застосовуючи метод аналізу словарних дефініцій, виявлено, що концепт *crime* має наступні когнітивні ознаки: 1) дія; 2) протиправна дія; 3) аморальність; 4) проступок; 5) зло; 6) те, що поза законом; 7) гріх; 8) злочинний стан; 9) винність; 10) причинність.

Ядро лексико-семантичного поля досліджуваного концепту-терміну визначається ключовою лексемою *crime*. Навколоядерну зону утворюють такі синонімічні лексеми, як *misdeed, misdemeanor, offence, felony, illegality*,

У зоні ближньої периферії знаходяться лексеми *sin – гріх, case – випадок, evil – зло, misconduct – неправомірна поведінка, wrongdoing – протиправна дія, break – порушення, fault – вина, delict – делікт, racket – рекет, corruption – корупція, delinquency – правопорушення, scandal – скандал*.

Далеку периферію складають фразеологічні одиниці та паремії, такі як: *crime doesn't pay – злочин не окупається; the greater the crime the higher the gallows – чим більший злочин, тим вище шибениця* тощо.

Таким чином, було встановлено як даний концепт-термін вербалізується в сучасній англійській мові.

По-третє, проведено категоріальний аналіз термінологічного кластера «комп'ютерна вірусологія». Категоріальний аналіз дозволив проаналізувати відібрані терміни, що складають базову термінологію комп'ютерних технологій. Проаналізовано метафоричні конструкції, які відносяться до кластеру «комп'ютерний вірус». Визначено, що багато термінів цього кластеру використовуються як метафоричні конструкції і відображають поняття з таких галузей знань як війна, біологія (*Morris worm*), медицина (*protecting against virus, virus attack, injection of code*), механіка (*antivirus*

engine), філологія (*computer virus writer*), спорт (*fishing*). Проведене дослідження дозволяє упорядкувати термінологію комп'ютерної вірусології за допомогою створення інформаційного тезауруса даної області.

Отже, узагальнюючи результати дослідження, можна констатувати, що правильний вибір стратегій перекладу дозволяє правильно здійснити когнітивну та мовну обробку професійно спрямованих текстів, які насичені термінологічними одиницями, та досягти необхідного прагматичного ефекту. Урахування когнітивних аспектів перекладу дозволяє представити всі грані моделі перекладацького процесу та розглядати когнітивний переклад як умову професійного зростання перекладача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарова Л.Є., Кривенька В. О. Шляхи формування науково-технічних термінів. URL: <https://core.ac.uk/reader/195353160>
2. Англо-український словник термінів з інформаційних технологій та кібербезпеки / ІСЗЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад. А. Я. Гладун, О. Пучков, І. Субач, К. Хала. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/45895>
3. Англо-український словник технічних термінів. URL: <https://512.slovaronline.com/>
4. Барнич І. І. Когнітивний підхід до трактування терміна (на матеріалі фінансовоекономічної сфери в німецькій та українській мовах). Вісник Житомирського державного університету. 2012. Випуск 65. Філологічні науки. С.188-191. <https://eprints.zu.edu.ua/9224/1/38s.pdf>
5. Білозерська Л., Вознесенко Н., Радецька С. Термінологія та переклад. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=PTD2CQAAQBAJ&printsec=copyright&hl=uk#v=onepage&q&f=false>
6. Беженар І. В., Куш Е. О. Англomовні метафоричні терміни сфери освіти та їх переклад українською мовою. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 33 (72) № 6 Ч. 1 2022. С. 85-89. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/part_1/14.pdf
7. Бондаренко В. Критерії розмежування композитів-новотворів та словосполучень сучасної англійської мови. Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія. 2023. Випуск 2. С. 21-25. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Documents/%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B8,%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%96%202024/%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA/10-56-PB.pdf>

8. Борисевич І.П., Ратомська Л.В. Термінознавство та особливості перекладу термінів українською мовою. Вісник дніпропетровського університету ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ. Серія «ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ». 2012. № 2 (4). С. 224-229. URL: <https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2012/2/32.pdf>
9. Бурда-Лассен О.В. Переклад як процес декодування ментальної ідентичності нації (на матеріалі українських і німецьких етнолексем міфологічного походження): Автореф. дис. ...канд. філол. наук / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2005.
10. Габідулліна А.Р., Колесніченко О.Л. Г12 Методологія сучасних лінгвістичних досліджень: навчальний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2019.
11. Герасімова О. М. Особливості перекладу термінів (на прикладі прикордонного дискурсу). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2016. № 22. С. 180-182. URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v22/51.pdf>
12. Гордієнко О. В. Енциклопедія як функціональна одиниця в системі англomовної медичної термінографії. URL: <https://dspace.mphu.edu.ua/bitstream/123456789/13941/1/14422-33417-2-PB.pdf>
13. Гуменюк Т. І. Стандартизація в термінології: екстралінгвістичний погляд. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Випуск 55. С.75-77. <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2015/n55/28.pdf>
14. Дойчик О., Томаш Я. Метафорична об'єктивація концептів crime та investigation у детективних оповіданнях. «Південний архів» (філологічні науки). „South Archive” (Philological Sciences). Випуск LXXXV. С. 26-35. DOI URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-88-3>
15. Докач К. Традиційний, когнітивний та функціональний підходи до вивчення терміну як спеціалізованої мовної одиниці. Закарпатські філологічні

студії. 2024. Випуск 4. Том 1. С. 30-34. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/4/part_1/8.pdf

16. Дудок Р. І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках. Монографія. Львів: Львів НАЦ. УН-Т. 2009. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Documents/%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B8,%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%96%202024/%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA/2470-5415-1-PB.pdf>

17. Дудок Р. І. Роль термінологічної деривації в системі англійського словотвору. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Documents/%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B8,%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%96%202024/%D0%9C%D0%BE%D0%B%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA/Npchdufm_2013_216_204_9.pdf

18. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. URL: https://litmisto.org.ua/?page_id=21972

19. Дячук Н. В., Криворучко Т. В. Важливість теорії фреймів у лінгвістичній парадигмі. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Том 32 (71) № 4. Ч. 1. С. 135-139. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/part_1/25.pdf

20. Запольських С.П. Концепт “козацтво” в історичному дискурсі: перекладознавчий аспект): Дис. ...канд. філол. наук / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2004.

21. Застріжна Л., Царик Г., Снітовська О. Когнітивне моделювання англійської медичної термінології. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія- «Філологія». 2023. №19 (87) URL: <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/3918>

22. Зоренко, І., Каневська, О. Продуктивні словотвірні моделі в англійському інтернет-дискурсі. Наукові записки. Серія: Філологічні науки.

2024. 210, 130–137. URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/article/view/497>

23. Іванова О.В. Перекладацька еквівалентність і способи її досягнення. URL: <https://naub.oa.edu.ua/perekladatska-ekvivalentnist-i-sposoby-jiji-dosyahnennya/>

24. Іващенко В. Когнітивне термінознавство: перспективи розвитку. Термінологічний вісник. 2011. № 1. С.47-54. <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/4c0a63b1-e386-4c83-8b32-8242fdb7e8e0/content>

25. Іващенко В. Фреймове і комунікативне термінознавство в зарубіжній лінгвістиці. Мовознавство. 2013. № 1. С. 51-58

26. Іленков А. Термінологія та її роль у представленні знань. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2009. № 648. С. 24-29.

27. Іщук А. А. Структурні та семантичні особливості англомовної економічної термінології. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 33 (72). № 2 Ч. 1 2022 С.141-145.

28. Казими́рова І. А., Ту́ровська Л. В., Яце́нко Н. О. Українське теоретичне термінознавство на тлі слов'янського досвіду: колективна монографія / Відп. ред. І. А. Казими́рова. Київ: Інститут української мови НАН України, 2023. (Серія «Студії з українського мовознавства»). URL: <https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Terminoznavstvo-2023.pdf>

29. Кізі́ль М. А. Когнітивне термінознавство: витоки, завдання й перспективи розвитку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2015. № 16. С. 182-185.

30. Кисельова С.В., Росянова Т.С. До питання побудови типології багатозначності термінів. Питання когнітивної лінгвістики. 2013. № 4 (037). С.115-122.

31. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/1545/1/84.pdf>

32. Коваленко К. Г. Продуктивні способи утворення нових слів у сучасній англійській мові. URL: <https://repository.pdmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/67a22114-f085-4676-892e-67c28391a810/content>
33. Ковальчук О.Я., Косович С.Т. Способи термінотворення в англійській терміносистемі галузі енергетики. Закарпатські філологічні студії. Випуск 35. С. 174-178. URL: <http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/35/32.pdf>
34. Короходько Е.Ф. Термін як репрезентант комунікативної стратегії побудови наукового тексту. Мовні і концептуальні картини світу. 36.наук.праць. К, 2002. № 6. Кн.2. С.204-210.
35. Корунець І.В. Контрастивна типологічна характеристика форм субстантивних словосполучень англійської та української / російської мов. К., 1979.
36. Лейчик В.М. Термінознавство. http://lib.ysu.am/disciplines_bk/e4a35be6bde6b3d94c75a6f88f7aac5f.pdf
37. Медведь О. До уточнення характеру та рівневої типології термінологічної системності. URL: https://vlp.com.ua/files/08_38.pdf
38. Методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни «Термінознавство першої іноземної мови (англ.)» для студентів денної та заочної форми навчання за напрямом підготовки 6.020303 «Філологія» / укл. к.філол.н., доц. Воронова З.Ю. Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2015. URL: <https://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/7/12/7-12-mzs43.pdf>
39. Мовчун Є.С. Особливості перекладу українською мовою німецького комерційного інтернет-дискурсу: Автореф. дис. ...канд. філол. наук / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2010.
40. Нідзельська Ю. М. Основні особливості перекладу термінів. Collection of scientific papers «SCIENTIA». 2024. Amsterdam, The Netherlands. С.66-69. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/40911/2/%D0%90%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B0%D0%BC%20%D0%9E%D1%81%D0%BD%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2-67-70.pdf>

41. Новосілець О. В. Семантична система в англійській мові. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Том 32 (71). № 6. Ч. 1. С. 158-162. URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/6_2021/part_1/28.pdf
42. Павлова О.І. Проблема перекладу термінів у художній літературі. Українська наукова термінологія. 2009. №2. с. 191-197.
43. Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики). URL: https://vlp.com.ua/files/09_38.pdf
44. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспект англійського словотворення. Ужгород: Закарпаття, 1999.
45. Попович Ю. В., Бялик В. Д. Поняття термінології та терміносистеми в сучасній лінгвістиці. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Том 31 (70). № 2. Ч. 2. С. 206-2011.
46. Садовнікова Г. В. Співвідношення категорій концепт, поняття і значення у когнітивному термінознавстві. Вісник КНЛУ. 2014. Серія Філологія. Том 17. № 1. С. 156-164. URL: <http://philmessenger.knlu.edu.ua/article/view/102919>
47. Саламаха М. Я. Класифікація англійських двокомпонентних термінологічних словосполучень сфери охорони довкілля. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2012. С. 210-215. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/8320/1/52.pdf>
48. Скороходько. Е.Ф. Неонізми в когнітивній та комунікативній структурі наукового тексту. Мовознавство. 2004. №1. С. 45-53.
49. Стасюк Т. В. Кореляції основних метапонять у традиційному й соціокогнітивному термінознавстві. Термінологічний вісник 2015. Вип. 3(1). С. 60-70. URL: [https://iul-nasu.org.ua/pdf/termvisnik/terv_2015_3\(1\)_8.pdf](https://iul-nasu.org.ua/pdf/termvisnik/terv_2015_3(1)_8.pdf)

50. Стасюк Т. В. Нові тенденції розвитку термінознавства : здобутки міжнародної наукової групи Р. Теммерман. Термінологічний вісник. 2013. Вип. 2(1). С. 38-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2013_2%281%29__5

51. Судук І. Неморфологічні способи творення однослівних термінологічних одиниць у сфері енергоефективності та відновлюваних джерел енергії. Актуальні питання гуманітарних наук. 2024. Вип. 77. Том 3. С.185-191. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/77_2024/part_3/27.pdf

52. Тасмасис О.О. Генеалогічний аспект вивчення концепту злочин: канони та інновації кримінального жанру. Закарпатські філологічні студії. Випуск 38. С.175-182. URL: <http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/38/35.pdf>

53. Термінознавство. Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 03 «Гуманітарні науки» спеціальності 035 «Філологія» / уклад. Г.О. Ульянова, Ю.О. Томчаковська, Л.В. Строченко, С.В. Єрмоменко, Л.О. Потенко: Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Університетська книга, 2024. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6ed07143-8626-45c1-a9e1-de8a5d8fa66f/content>

54. Ткачова В. Ю. Семантична деривація як спосіб поповнення словникового складу діалектів Англії : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 035 "Філологія" / наук. керівник О. І. Лужаниця. Запоріжжя : ЗНУ, 2022. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/9787>

55. Тур О., Шабуніна В. Міжаспектуальні, міжпарадигмальні та міждисциплінарні напрями дослідження термінологічних систем. Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». 2023. № 13. 202-206. URL: http://philologyjournal.lviv.ua/archives/13_2023/30.pdf

56. Філіппова Н. М. Загальне термінознавство : навчальний посібник. Миколаїв: НУК, 2020.

57. Фурсова Л. І. Семантичні зміни у процесі детермінологізації сучасної англійської економічної лексики: парадигматичний і синтагматичний

аспекти. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Збірник наукових праць. 2006. Вип. 9. С. 331–342.

58. Халіновська Л. Кореляція понять термін і номен в українській науково-технічній термінології. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2012. № 733. С. 57–59.

59. Хоменська І. Формування основних сегментів терміносистеми когнітивної лінгвістики (діахронічний та синхронічний аспекти). Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2014. № 791. С. 169–174.

60. Чорновол Г.В. Деякі аспекти вивчення професійної термінології студентами нефілологічних напрямів підготовки Термінологічний вісник. 2019. вип. 5. С. 280-287. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/termvisnik/terv_2019_5_54.pdf

61. Шаблій О.А. Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу (на матеріалі німецької та української юридичної терміносистем): Дис. ...канд. філол. наук. К.: Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002.

62. Южакова О. Дослідження українських терміносистем і термінних номінацій у когнітивному аспекті. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2012. № 733. С. 60–66.

63. Яценко Н. О. Українське стилістичне термінознавство XX – початку XXI століть. Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія : Філологічна. 2016. Вип. 13. С. 273-280. URLy: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ioishn_2016_13_50

64. Янковець О. В. Термінознавство англійської мови (для майбутніх офіцерів прикордонників): навчальний посібник. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2023. URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/3246/1/terminoznavstvo_posibnyk.pdf

65. Янковець О. В. Англійська прикордонна термінологія: структурносемантичний, когнітивний і функціональний аспекти.

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 – Філологія. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича; Львівський національний університет імені Івана Франка. Чернівці; Львів, 2021. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/12/ann_yankovets.pdf

66. ALLBusiness.com. URL: <https://www.allbusiness.com>
67. Cabre M. Theories of terminology: Their description, perception and explanation. Terminology. 2003. №2. С.163-199.
68. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org>
69. Contrust Security. URL: <https://www.contrastsecurity.com>
70. Collins Discovery Encyclopedia: Collins Discovery Encyclopedia, 1st edition. 2005. URL: <https://encyclopedia2.thefreedictionary.com>
71. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com>
72. Crawford M. THE MARKETING MIX (THE 4P's). URL: <https://www.linkedin.com>
73. Cyberpedia. URL: <https://cyberpedia.reasonlabs.com/EN/antivirus%20engine.html>
74. Dictionary of Marketing Terms. URL: <https://www.allbusiness.com/dictionary>
75. Encyclopedia. Free dictionary. URL: <https://encyclopedia2.thefreedictionary.com>
76. Faber P. The cognitive shift in terminology and specialized translation. MonTI. 2009. № 1. С.107-134.
77. Faber P. Lopez-Rodriguez Clara Inés Terminology and Specialized Language, 2012 / In book: A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language (pp.9-31) Chapter: Terminology and Specialized Language ePublisher: Mouton Editors: Pamela Faber. URL: https://www.researchgate.net/publication/235424403_Terminology_and_Specialized_Language
78. Fandom. URL: <https://itlaw.fandom.com>

79. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Integration Networks. Cognitive science. 1998. Vol22 (2). pp. 133-187. URL: <https://markturner.org/cinLEA.pdf>
80. Fema. URL: <https://www.fema.gov/about/glossary/dike-engineering>
81. Kotler, P., & Armstrong, G. (2008). Principles of Marketing (12th ed.). London: Pearson Education Limited. URL: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2936856>
82. Lakoff G. A contemporary theory of metaphor. URL: <https://george-lakoff.com/wp-content/uploads/2011/04/the-contemporary-theory-of-metaphor-in-ortony-andrew-ed-metaphor-and-thought-lakoff-1992.pdf>
83. LDBE – Longman Dictionary of Business English. 1993. URL: https://archive.org/details/longmanbusinesse0000unse_s0d5
84. Longman Dictionary of Contemporary English Online. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/crime>
85. Merriam Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com>
86. Motos R. M. The role of interdisciplinarity in lexicography and lexicology. In Isabel Balteiro (ed.), New Approaches to Specialized English Lexicology and Lexicography. 2013. P. 3–13.
87. Oxford learner's dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>
88. Temmerman R. Towards new ways of terminology description. The sociocognitive approach. Amsterdam, 2000.
89. Shepard R.N. George Miller's data and the development of methods for representing cognitive structures // The making of cognitive science: Essays in honor of George Miller. Cambridge (Mass.), 1988. P. 45–70.
90. LanGeek Dictionary. URL: <https://dictionary.langeek.co/en-RU/word/67590?entry=ferry>

SUMMARY

The qualification work is devoted to the study of cognitive aspects of the development and functioning of terms in the English language.

1. Theoretical studies on the problem of cognitive analysis of terms are considered.

It is established that the cognitive aspects of linguistic research are of great interest for terminology. A feature of the cognitive approach is that it emphasizes the emergence and use of a term with rational thinking. Thus, cognitive terminology uses the achievements of cognitive linguistics, namely cognitive semantics.

According to the cognitive approach, a term is defined as an operational, meaningful unit of memory of the mental lexicon, conceptual system, and worldview. The term has a set of linguistic features: nominativeness, the presence of a definition, the accuracy of meaning; contextual independence, the stability of reproduction in language; stylistic neutrality; conventional character. The term accumulates special knowledge that is necessary for professional and scientific communication, and therefore itself becomes an instrument of cognition. In particular, the term can take on the cognitive and pragmatic functions of a metaphor.

Terms are elementary cognitive-informational models and are distinguished into general, specific and professional. They can consist of one word or a combination.

The study of terminology within the framework of cognitive linguistics involves the construction of conceptual models of a certain field of knowledge, the determination of the relationship between knowledge structures and language means.

The term is considered as a verbalized result of professional thinking and is determined by the following direction of its study: socioterminological, communicative, sociocognitive and frame.

2. The issue of the typology of term polysemy is studied. The polysemy of terms implies the presence in a term of several interrelated meanings with the

commonality of one or more semantic components. Classical terminology considers polysemy a disadvantage of professional terminologies. But at the current stage of development of terminology, it is believed that polysemy is not a disadvantage or an accident, but performs certain necessary functions.

The existence of polysemy of terms is associated with several factors: 1) “author's polysemy” is associated with different interpretations of the same phenomenon or the result of competition of scientific concepts; 2) insufficient or short-term development of the subject area; 3) the use of different mechanisms of term formation; 4) the performance of the function of linguistic economy.

Terminological polysemy can be qualitative and quantitative. Semantic polysemy is caused by the interdisciplinary nature of terminology. Conceptual polysemy – by different understandings of one phenomenon within the framework of one area. Categorical – by the generality or specialty of the use of the term. Intra-industry – by the specificity of understanding by specialists in the subject area. A separate group consists of polysemantics with flexible semantics, which are easily adaptable to any field.

The method of identifying a lexical prototype based on the analysis of the comparative core is used for all variants of a polysemantic word. It includes: primary analysis of dictionary meanings; identification of a cognitive image; analysis of the semantic structure of term variants; definition of the term core; derivation of dictionary meaning from the systemic meaning.

3. The ways of development of terminological systems of modern English are established.

It is determined that the development of the terminological system occurred in the following ways: correlation of terms in different languages (the emergence of interlexes); formation of cognitive oppositions in language systems; consideration of extralinguistic factors and the nature of the linguistic personality; morphological method of term formation; non-morphological method of term formation; word formation; terminological derivation; metaphorization.

4. Strategies for translating terms based on the cognitive approach are described.

The study and comparison of the original and translated material open up many opportunities for considering how the cognitive content is revealed from the original and encoded in the units of the target language, as well as how much the categorical apparatus of the target language and the cognitive base of the translator affect the adequacy of the result of such activity.

To achieve an adequate translation, it is necessary to take into account certain conditions: 1) systemic difference of terms; 2) the presence or absence in the original and translated languages of concepts expressed in terms; 3) the existence of a term as an element of the term system; 4) the presence of the described semantic differences of terms and the correspondence of the scope of the meaning of the term in the translated text and the original; 5) taking into account stylistic differences of terms; 6) the desire to avoid synonymy in the context of a special text during translation.

5. A semantic-cognitive study of terminological units of various branches of science and technology was carried out.

First, the methods of translating English technical terms into Ukrainian are described using the example of dictionary articles. To prevent the analysis of semantic polysemy during translation, the following sources were used: Collins Discovery Encyclopedia, Merriam Webster Dictionary, Cambridge Dictionary, Oxford learner's Dictionary.

About 120 English terms and a similar number of their Ukrainian equivalents were analyzed. According to the results of the analysis, 65% of the terms were translated using equivalents, 16% - by interpretation, 15% - by borrowings, 4% - by choosing a lexical variant.

Secondly, a semantic-cognitive study of the concept-term "crime" was carried out.

The algorithm of the semantic-cognitive study of the concept included the following stages: 1) construction of the lexical-semantic field of the concept; 2)

analysis and description of the semantics of language means included in the nominative field of the concept; 3) cognitive interpretation of the results of the description of the semantics of language means, that is, identification of cognitive features that form the studied concept as a mental terminological unit.

Applying the method of analysis of dictionary definitions, it was found that the concept of crime has the following cognitive features: 1) action; 2) illegal action; 3) immorality; 4) misconduct; 5) evil; 6) that which is outside the law; 7) sin; 8) criminal state; 9) guilt; 10) causality.

The core of the lexical-semantic field of the studied concept-term is determined by the key lexeme *crime*. The perinuclear zone is formed by such synonymous lexemes as *misdeed, misdemeanor, offence, felony, illegality*.

In the zone of the near periphery are the lexemes *sin – sin, case – case, evil – evil, misconduct – wrongdoing – illegal action, break – violation, fault – fault, delict – delict, racket – racket, corruption – corruption, delinquency – offense, scandal – scandal*.

The far periphery is made up of phraseological units and paremias, such as: *crime doesn't pay – crime doesn't pay; the greater the crime the higher the gallows – the greater the crime, the higher the gallows, etc.*

Thus, it was established how this concept term is verbalized in modern English.

Thirdly, a categorical analysis of the terminological cluster "computer virology" was conducted. Categorical analysis allowed us to analyze selected terms that make up the basic terminology of computer technologies. Metaphorical constructions related to the cluster "computer virus" were analyzed. It was determined that many terms of this cluster are used as metaphorical constructions and reflect concepts from such fields of knowledge as war, biology (Morris worm), medicine (protecting against virus, virus attack, injection of code), mechanics (antivirus engine), philology (computer virus writer), sports (fishing). The conducted research allows us to organize the terminology of computer virology by creating an information thesaurus of this area.

So, summarizing the results of the research, we can state that the correct choice of translation strategies allows us to correctly carry out cognitive and linguistic processing of professionally oriented texts that are saturated with terminological units, and to achieve the necessary pragmatic effect. Taking into account the cognitive aspects of translation allows us to present all facets of the translation process model and consider cognitive translation as a condition for the professional growth of a translator.

